

XII·ÉVFOLYAM·
1922

NOVEMBER
MEGJELENIK·
MINDEN·HÓ·
KÖZEPÉN·

ART ES JÖVŐ

ZSIDÓ·IRODALMI·MŰVÉSZETI·TÁRS-
SÁG·ADALMI·ÉS·KRITIKAI·FOLYOIRAT·

AZ·OMHKE·KULTURBIZOTTSÁGA·KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL·SZERKESTTE

DR·PATAI·JÓZSEF

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST — WIEN — BERLIN

Szörme-kabátok

igen jutányosan

BREITFELD SZŰCSNÉL

IV., VÁCZI-UTCA 10. SZÁM.

TARTALOM.

	Oldal		Oldal
Dr. Kálmán Ödön: Uj elmélet a zsidóságról. (Dr. Kecskeméti Lipót könyve: Vallási zsidóság és nemzeti zsidóság)	323	D. Frischmann: A chelemi vajkályhák... ..	336
Somlyó Zoltán: Miért? (Vers)	324	Magyar Lilien-biblia. (Szerkeszti dr. Frenkel Bernát)	339
Telekes Béla: Dávid király 127. zsoltára	324	A „Berditsevi“ énekei. Kadis	340
Sebestyén Károly: Mazkir	325	— — E-Dudele	340
Henryk Glicenstein (Róma): Hirszenberg és Frischmann: (Egy tragikus család története)	327	Dr. Kahan Nison: A stanislai zsidó leányfarm	341
Cholnoky László: Esős, hideg éjszakán	330	Holder József: Ha Ujvári Péterre gondolok	343
Avigdor Feuerstein: Hazafelé. Immár útban vagyunk. (Vers)	331	Kiss Arnold: Samú bácsi	344
— — Anyaföldem (Vers)	332	Dévényi Egon: Zsidó testvérem (Vers)	348
— — Teljesülés (Vers)	332	Sámuel Gompers: Az amerikai munkásvezér	349
Bálint Aladár: Vidor Pál... ..	332	Dévényi Egon: Este (Vers)	349
Patai Edith: Szombati dal	333	Dr. Wolf József: A zsidók Görögországban	350
Példázat a szőlőkertről. (Dr. Hevesi Simon fordítása)... ..	335	Bródy László: Két folyó (Vers)... ..	351
		Dévényi Egon: Levél (Vers)... ..	351
		Krausz Andor: Őszi tragédia	352
		Eli Cijon. (Régi zsidó népdal)	352

KRÓNKA ÉS SZEMLE.

Dr. Singer Leó: Dr. Klein Sámuel: Erec Izrael	353	(b) A császár	354
Juhász Mór	353	(B. A.) A Virradat alkonyatára... ..	355
Dr. Richtmann Mózes: Zsidó pacifizmus	354	A „Doar Hajom“ cikke Patai Józsefről	356

ILLUSZTRÁCIÓK.

John Martin: „És szólott Józsuá: Nap Gibeonban állj meg, míg legyőzi a nép az ő ellenségeit . . .“ (Műmelléklet.)	321	E. M. Lilien: Jákob és Ráchel	339
Endrey S.: Dr. Sebestyén Károlyné	325	Nussbaum kisasszony, a farm főnöknője és helyettese	341
H. Glicenstein: S. Hirszenberg mellszobra	327	A stanislai leányfarm	341
— — Melancholia	327	Fadöntés és favágás az erdőben	342
Samuel Hirszenberg: Musica (Decor. Panneau)	328	Istálló. (Stanislai leányfarm)	343
— — Poézis és Dicsőség (Decor. Panneau)	329	A kismartoni régi temető	346
Vidor Pál: Hagar és Ismael (Fametszet)	330	Jeruzsálemi Izsák sírköve a kismartoni temetőben	347
— — Jeremiás	331	Sámuel Gompers arcképe	349
Szentföldi tengerpart	332	A janinai vár a zsinagóga és mecsettel	351
Karaván a Holttengernél... ..	335	Diadalkapu a palesztinai kormányzó bevonulására Tel-Awiwban... ..	353
E. M. Lilien: A kanaáni szőlőfürt	336	Szepesi Lonna... ..	355
— — A vizözön	337		

WEISZ MARISKA

KÉZIMUNKA-ÜZLET

V., LIPÓT-KÖRUT 22.

TELEFON-SZÁM: 62-34.

Függönyök, ágyterítők, gobelinek, gyapjufonalak nagyban és kicsinyben.

PAPLANÉRT első utja SZALAI a paplankirályhoz legyen, legolcsóbb forrás, legnagyobb választék, átdolgozást is vállal.

Budapest, VII., kerület, Kertész-utca 35. szám

ARANY Van ennél szebb?

SZŐKE A felülmulhatatlan Hyvarjon-réle „ONO“ Golden Hair Wash világosbarna, vörös, szőke vagy fekete haját fokozatosan világossá, majd aranyragyogásúvá változtatja át Nagy üveg K 300 —

HAJ! Kapható: Opera-gyógyszertár, VI., Andrássy-út 26. Kartschmeroff-drogéria, Rákóczi út 50.

Dávid és Kanitz

angol és francia női ruha divatterem Budapest, IV., Gerlóczy-utca 11
Ruhákat hozott kelméből is készítünk. Telefonszám 169-04.

SZÖLLŐSI ÉS KÁLMÁN ÁRUHÁZÁBAN
BUDAPEST, IV., HAJÓ-UTCA 16.
(Sütő-utca sarok.)

Selyem- és szövet-

különlegességek feltűnő olcsó árban.

JOHN MARTIN : „ÉS SZÓLOTT JÓZSUA : NAP GIBBEONBAN, ALLJ MEG, MÍG LEGYÖZI A NÉP AZ Ő ELLENSÉGEIT . . . ”
JOHN MARTIN : JOSUA HEISST DIE SONNE STEHEN.

Beilage des Mult és Jövö.

A Mult és Jövö 1922. évi novemberi műmeléklete.

JOHN MARTIN : JOSUÉ ARRÊTE LE SOLEIL.

Supplément de Mult és Jövö.

MULT ÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *

SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF * XII. ÉVF., 1922. NOVEMBER.

DR. KÁLMÁN ÖDÖN: UJ ELMÉLET A ZSIDÓSÁGRÓL

Dr. Kecskeméti Lipót könyve: Vallási zsidóság és nemzeti zsidóság

atalmas munkával gazdagodott a magyar zsidó irodalom. Fenkölt, tiszta lelkű, mélyen gondolkodó tudósnak megnyilatkozása, az egyetemes emberi erkölcs magaslatain élő filozófus benső énjének világa tárul elénk.

Az utolsó évtizedek egyik legszebb alkotása e könyv, melyet eszményi gondolkodás, minden elfogultságtól mentes fanatikus igazságkeresés, a zsidó irodalom káprázatos ismerete, kristálytiszta jellem, mély, elérhetetlenül mély vallásosság, ihlet és egyéni, minden mástól elütő előadási nyelv kérlelhetetlen vaslogikával ad elő. Minden gondolata eredeti és lenyűgöző, kényszerít bennünket az eszmék továbbfűzésére, a mondatok egymásutánja visz bennünket, visz, fel az eredmények, az igaz meglátások felé.

A zsidóságot vizsgálja Kecskeméti; úgy amint van, avagy tanítja, amint lennie kellene. És szemléli önmagát is akaratlanul és önfeledten, hogy miért lát ő úgy, amint hirdeti felfogását, miért másként, mint akárki más korunkban.

Körülötte viharzik az élet, az emberi kultúra hajóját dobálja a haragos tenger, kormányrúdtörően hanykódik a bárka, az emberek kétségbeesve vergődnek, a hajóbordák recsegnek-ropognak, a kötelek nyöszörögnek, az utasok sikoltnak, pusztulást várnak — vaj' partot ér-e még valaha a megtépázott gálya és — a mélyén — földöntúli nyugalommal álmodozik, ábrándozik, gondolkodik világot átfogó lélekkel maga a látnoki lelkű pap, ki csak azt tudja magáról, hogy ő benne égi szó szólal, mert ő a zsidóság papja! A zsidóság pedig sokat élt már viharokat át, mert sokszor állt hajótörés előtt az emberi művelődés hajója és mindannyiszor megtették a zsidóságot a viharok okozójául s őt dobták a tengerbe áldozatul, engesztelésül a viharok Molochjának. Beh sokszor lett hontalanná Izrael!

És a körülötte zajgó világban is az író gon-

dolkodik: a mulandó jelenben a zsidóság örök érdekeit nézi. Mélyen, túlmélyen elmerül ünnepeink, viszonyaink, elméleteink vizsgálatában, szinte nehéz követni, de visz mégis minket magával, visz a tengerfenékre is, hogy bibor-gyöngyöt hozzon föl a mélyről.

És új tartalmat ad az ünnepeknek. Az új-évnek, az Engesztelő napnak, a peszachi megváltás, a szukkothi messiashitnek, a sabuothi szinaj-eszmének! Azaz, dehogyan új tartalmat: csak előttünk új, mert még nem merültünk el oly igazán mélyen ünnepeink vizsgálatában, hogy megláttuk volna, mint ő ezt meglátja, ünnepeink *egyetemes erkölcsi erejét* a hagyomány irodalmában. Ám ezt csak oly mélyenszántó gondolkodás, oly ragyogó Irásismeret és oly bátor szókimondás produkálhatja, mint az övé.

A cím mit ígér: Vallási zsidóság és nemzeti zsidóság — túlszerű; ennél, ezek megvilágításánál, valóban többet nyújt. De mert ezt látja munkája magvának, mi is e résszel foglalkozunk. A keret, melyben eszméit adja, szűk és kegyetlen: prédikációk nem bírnak el ily mély theológiát, ily egyéni nyelven. Megjegyzni is az illusztris szerző, hogy „így íródtak meg; az elmondás enyhít rajtuk valamit: hogy a szószerkekre kihagyásokkal viszem őket . . .”

Az egész kötet vezérgondolata e kérdés megfejtése körül mozog: *Vallás-e a zsidóság, avagy nemzet?* E két felfogást mereven elhatárolja egymástól, hogy azután az ő saját meglátását adja mint új elméletet. „A nemzet mindig hatalmi alakulat, ha nem a támadásért, hát a védekezésért, fegyveres szervezet. A zsidóság azonban másképen van vele, másképen volt már akkor, mikor a maga államában nemzetül, fegyverességre kellett berendezkednie . . . mint nemzet is nem-nemzeti elvekre idegződött át: a maga legjobbjában az egyéni zsidóról az egyetemes emberi erkölcsre . . . az államból a községre . . . az államból . . . népvallásra. Semmi minta . . .”

Ő maga is úgy látja önmagát, hogy nem oly nemzet, mint a többi . . . hogy neki az ige jut, a nemzetek élete: a kard!" (59. lap.)

De vajjon *vallási* elveken él-e a zsidóság? Az egész világ zsidóságában mutatkozó egység, mert ez van, tagadhatatlanul megvan, vajjon ez a *vallási* egység-e? Hát nem az. Van nagyon sok zsidó, kiben él a zsidó egység öntudatának gondolata, de nem vallási zsidó! „Nem élnek zsidó kulturán és — csupa zsidó érzés lelkük; a nemzeti érzésük más-más nemzeteké, és — nem tudnak elszakadni a zsidóságtól; nincs vallási hitük, és — benne lélegzenek a zsidóságban . . .” (38.) Tehát nem vallás és nem nemzet: Hanem hogyan nevezzük? És itt áll elő Kecskeméti új elméletével: „A zsidóság nem embereknek összeverődése, összefogódzása, hogy a meggyőződéses hozzászegődik vagy elhagyja; nem akaratok alkotása, hanem természetes alakulat, hogy a zsidó is nem lesz, hanem születik; nem tudományos rendszer, hanem *népélet*; nem kenyér, nem logika, *hanem vér*; megsemmisíteni azt nem lehet, csak megtagadni.” (10.) *Nép vagyunk!* Hogy megéljen mint nép, vallásnak kell lenni, mert a vallásos keretek között élteti népi voltát; a góluszban a zsidóság számára — egyelőre — *nincs más történeti forma, csak a vallás*. A vallástalanak is kell vállalni a vallást, ha a népből nem akar kiszakadni.” (13.) Ezért a sok vallástalan zsidó, ki nem tagadja meg a vallást! A nemzeti zsidó megtagadhatja a vallást, a népi zsidó nem! „Nép és nem nemzet vagyunk, a népi fogalom oda hajol a vallás felé (63.), hogy szinte fedi egymást. De nem fedi. A zsidó néptudat a zsidóság egy egységes nép voltának tudata. (59.) Zsidó egység csak egy van: népi egység.” (62.)

Igaz, ma megindul a különfejlés. Nem-vallási, hanem nemzeti zsidóságban élők is vannak. S mi látjuk a Kecskeméti körülnyaldosó hullámokat, melyek a román kormány nemzetiségi politikája és a nemzeti zsidóság propagandája nyomán tornyosulnak, de ő nem lát mást, mint az igazságot, még a zajgó tengeren küzdő hajó mélyén is. „Nem szeszélyből, nem politikából, hanem az igazságért, csak az igazságért” hirdeti, hogy a zsidóság egységtudata, mely az egész világon él bennünk, a népi tudat. Ezért maradnak nálunk, kikben nincs vallásos hit, ezért nem olvadunk fel teljesen a góluszban! A zsidóság az emberiség megváltásának hite, amiért szenvedünk is.

De a szenvedésre sokan reáuntak. Reá, akik kiszöknek a zsidóságból, de reá, akik nemzetül akarják látni. Nem akarnak tovább a góluszban szenvedni. Mindkettő letesz a hivatásról, az egyetemes célról, a színájról. Mindkettőben mély süllyedést lát Kecskeméti: a prófétai szerep feladását, a múlt szenvedéseinek elértéktelenését, az emberi haladásba vetett hit összeomlását. Hogy ő „a két rossz közül a nacionalizmust a

kisebbik rossznak” látja, ez nem változtat felfogásán.

S e pontnál nem követhetjük őt. Az erjedésben, melynek eredménye a nacionalista felfogás, mi nem okvetlen a gólusz megünását látjuk. Ők a zsidóságot nem szűkebb körre határolni, egyetemes célokról, prófétai hivatásról, kiválasztottságról letenni akarnak; hanem: megdermedve észlelik, hogy a modernségnek nem kell többé semmi, a gólusz helyett is a negatív, a teljes lélek nélkülség lép elénk és ehelyett akarnak *valamilyen zsidóságot* adni, mely szép, mely tűz, mely újraéleszt, mely egy szilárd fix pont, mely felé haladhat a hajó, ha nem is látjuk, ha talán elérhetetlen is, de cél, mely életkedvet ad és erőt szembeszállni a viharokkal.

Somlyó Zoltán: Miért? . . .

*Az Isten békét lehell e világba,
mielőtt nyugodni tért.*

*Ember, hát miért nem nyugszol meg csendesen,
mond ember, mért nem, miért?*

*Az Isten jóságot lehell a szivedbe,
mielőtt nyugodni tért.*

*Ember, hát mért nem vagy jóságos, szerető?
mondd ember, mért nem, miért?*

*Az Isten vizözönt küldött e világra,
mert a nép rossz útra tért.*

*Ember, hát nem félsz te, hogy újra megteszi?
mondd ember, mért nem, miért? . . .*

*Hisz a jó önmagát ragyogja arannyá,
míg a rossz szivja a vért . . .*

*Ember, hát mért teszel rosszat a jó helyett?
mondd ember, miért? . . . miért? . . .*

Telekes Béla:

Dávid király 127. zsoltára

*Ha az Ur nem építi a házat,
Építője mindhiába fárad,
Ha várost az Ur meg nem őrzi,
Mindhiába vigyáznak őrzői.*

*Mirevaló hajnalban kelnetek?!
Éjig gondban enni kenyereket?!
Az Ur az ő hiveinek atyja, —
Alvóknak is mindenük megadja.*

*Lásd, a gyermek Isten adománya!
Nő testének gyümölcse, szép, drága.
Mint nyilakat hős férfi kezébe,
Ad fiakat az Ur kegyessége.*

*Boldog, kinek dús velök a tegze,
El nem hagyja azt már a szerencse,
Nem vall szégyent, szóba állhat bátran
Ellenséggel az ő kapujában.*

SEBESTYÉN KÁROLY: MAZKIR

izennyolc éves volt és a tavasz ragyogott ki kék szeméből. A tavasz és a jókedv és a pajkos gráciák. Nem hitték el neki a komoly és ünnepélyes Hedvig nevet és elnevezték szerető becézéssel Vicának. Vica mindig vidám volt, szeretett nevetni, ártatlanul gúnylódni, elmésen tréfálkozni. Hiszen boldog volt, gondtalan volt, nagyon szerették és ő is nagyon szerette az embereket. Nem tekintett rettegő bizonytalansággal a jövőbe, mert bizott csillagában és főképp hitt Istenében. Jámboran, alázatosan hitt benne; maga és a világ fölött mérhetetlen magasságokban élő úrnak képzelte, önmagához mégis közellévőnek érezte.

Hárman ültünk a szalonban. Ő, az atyja, én. És ő énekelt. Gyönyörű hangja volt, nem nagy, de tiszta, mint a hegyi tó és csengő, mint az ezüst. Középfekvésben erős, tartalmas, s amelletts könnyedén a magasba szökellő. Énekesnőnek készült és mesterei fényes pályát jövendöltek neki. Heine mélabús, borongó strófáit énekelte Schubert megragadó zenéjével:

*Ich stand in dunkeln Träumen
Und starrte ihr Bildnis an,
Und das geliebte Antlitz
Heimlich zu leben begann.*

*Um ihre Lippen zog sich
Ein Lächeln wunderbar,
Und wie von Wemutstränen
Erglänzte ihr Augenpaar.*

*Auch meine Tränen flossen
Mir von den Wangen herab —
Und ach, ich kann es nicht glauben,
Dass ich dich verloren hab'.*

És az atyja halkán így szólt hozzám:

— Nézd, ennek a gyermeknek könnyek borítják el a szemét. Mintha a költő és a muzsikus egész fájdalmát és bánatát átérezné. Mindig jókedvű és mihelyt énekel, elszomorodik, elborul a kedve. Énekiem egyáltalán nem tetszik, hogy ezt a szomorú mesterséget válassza pályájának. Nem érzed ki az énekéből a rettegő sejtelmet, amely valamilyen szerencsétlenségtől tart? Egy boldogtalan élet minden kínja és csalódása benn reszket a dalában. Pedig azt sem tudja, mi a kín és mi a csalódás. Nem akarom, hogy énekeljen.

Én pedig megnyugtatón rátettem kezemet az öreg karjára és ezt mondtam:

— Én pedig azt akarom, hogy énekeljen. Daloljon egész életében. És ujjongjon és diadal-maskodjék az ő éneke, mint egy zengő Halleluja, mint Sulamith dala, mint az Énekek éneke. Ne az ismeretlen, ezerfejű, sötét és gonosz tömegnek énekeljen, hanem ragyogjon fel az otthona

Dr. Sebestyén Károlyné.
(Endrey S. olajfestménye Rónay művészi felvétel.)

hangjának meleg fényétől, tiszta lelkének ihletett szépségétől, ragyogó szelleme szikrázó sugaraitól. Mert az ő otthona lesz az én otthonom. Ő az én szívemnek asszonya, akit én kiválasztottam erre az életre, akit nekem véghetetlen jóságában maga az Isten adott...

*

És soha az ének el nem némult a mi isten-áldotta házukban. Majd bölcsődal volt, amelynek strófái megisméltődtek. Majd munkadal, amely a dolgos férfi kezeművének ritmust és tempót szabott, pergő ritmust és gyors tempót. De mindig harmónia volt, olyan emberi és olyan isteni, aminő csak a kiválasztottak osztályrésze. Jöttek nehéz napok, de a harmóniát meg nem bonthatták. Jelentkezett a szürke Gond anyó, de az ő vidámsága, bizakodása, szerelme elűzte a rémet már a küszöbről. És jöttek és tűntek az évek, de ő semmit sem változott. Csak jósága lett még tisztultabb, mélységesebb, átszellemültebb, mert a jóság is érik, mint a nemes, ízes gyümölcs: a szeretet napjától, a szenvedések könnyesőjétől. A jóság *génie*-jének nevezték, s ő rá is szolgált erre a ritka névre. Mert soha tőle senki üres kézzel el nem távozott. És *ahogyan* adott a maga keveséből, az maga áldás volt. Ma-

gunk sem tudjuk, hogy történt, mint esett: mikor a nehéz háborús idők jöttek, hosszú sorban ke-resték föl a kenyértelen, csaknem meztelen me-nekültek segítségért. Hányan voltak közülök, akik nagy vagyont, szilárdan épült jólétet vesztek éjféltől hajnalig! Hányan esküdöztek, hogy hálá-sak lesznek, ha egyszer a hadiszerecsse megint visszajuttatja őket javaik birtokába! És az ő se-gítőforrásai nem apadtak ki. Leleménye nem fá-radt el. Könyörületes szíve nem ismerte az elfá-sulást. Száz sebet gyógyított, száz léleknek adta vissza az önbizalmat, az életkedvet. Nem is ér-tettük, honnan veszi az időt annyi ember ügyes-bajos dolgainak lelkiismeretes, odaadó elintéző-séhez.

És íme, ráért arra is, hogy egy-egy szabad órában letelepedjék írógépjéhez s bámulatos fris-sességgel és koncentrációval idegen műveket for-dított, újságcikket vagy tanulmányt írt, nehéz történelmi vagy filozófiai műveket olvasott. És néha, egyre ritkábban, megcsendült éneke is, tisztán és melegen, de mélységes mélabúval, az elkövetkezők sejtelmétől sötétben. És gyönyörűen szárnyalt zengő imádsága az Ur szent ünne-pnapjain, amikor háza fehér díszbe öltözött és a karos gyertyatartó barátságos fénye várta a Sab-bath estéjét, mint menyasszony várja jegyesét.

Igy múlt el huszonhat esztendő. És ő boldog volt a boldogok között és boldogságot árasztott széjjel. És tündöklő tükre és mintaképe volt a hitveseknek és az anyáknak. És amellet mint a bölcs Odysseus, „sok ember városát látta s erkölceit megismerte.” A művészet legfensége-sebb alkotásait látta és élvezte. Állott a Basilica di San Pietro kupolája alatt és megbámulta Mi-chel Angelo Mózesét a San Pietro in Vincoliban. Végighallgatta a péntekesti istentiszteletet Pá-risban és Velencében. Fölfogta az Elgin Marbles rejtelmes szépségeit a British Muzeumban és lel-kesedett a legszebb, mert legasszonyibb Murillo Madonnáért a Wallace Collection-ben. Szerette a berlini Kaiser Friedrich-Museum képeit és mű-értő szemmel tanulta végig a Pinakotheka meg-mérhetetlen kincseit. És London, Páris, Brüsszel, Berlin, Róma, München után mondhatatlanul vá-gyódott Keletre, a Szentföldre. Kipirult arccal, a vágy és rajongás tüzeben égve hallgatta, mikor mindkettőnk tudós barátja: dr. Fischer Gyula főrabbi szentföldi benyomásairól beszélgetett.

És a kegyetlen sors már lesben állt, hogy a szüntelen tevékenytől, az étellel sugárzótól elra-bolja az életet... Mért időzzem a kínoknál, amelyek őt elsorvasztották és engem hajótörötté tettek? A borzalom valóra vált. Ami sejtelem-ként csendült meg zsenge leánykora melanchó-liára hajló dalaiban, az lecsapott ránk. És ebbe a házba, ahol a zene és az irodalom gyöngyei ékeskedtek: beköltözött a halotti csend. És ebben

a fészekben, ahol azelőtt az idegen az első ne-gyedórában otthonosnak érezte magát: minden zordon és hideg. Nagyon fázom. Dante a Pokol-nak legalsó körébe, ahol Lucifer, Kain, Brutus, Cassius szenvednek, nem a gyilkos hőségét, hanem a hideget helyezte, a fagyos jégcsapot. Értem Dantet. Itt üresség van és soha sincs világosság. Mintha sírboltban élnénk. Járok a szobákban és keresek valamit, amit nem fogok megtalálni többé soha, soha... És én is úgy vagyok, mint a boldogtalan Lear, én is félek, én is nyögök és sóhajtok: Ne tovább! Ez úton örülés van...

*

Megállj, szegény megtépett, megkínzott szí-vem, megállj! Vendéged érkezett. Íróasztalom-mal szemben a falon az ő képe függ, Endrey Sándor mesteri kezének és baráti szívének talán legcsodálatosabb alkotása. Hozzá kell még szok-nom e némaságában is beszédes vendéghez, mert amióta itt van, mintha megváltozott volna a világ körülöttem. Most már nem érzem annyira a roppant magányosság roskasztó terhét. Ha írok, vele tanácskozom. És ha nagyon belemele-gedtünk a vitába, akkor leteszem a tollat és óra-hosszat csak nézem a képet. Vendégek vannak nálam, beszélgetnek erről is, arról is. Egyszerre megakad a társalgás. Elfeledkeztem róluk. A legbecsesebb vendéggel van tárgyalni valóm.

De legjobban szeretem, ha magunkra hagy-nak kettőnk. Emlékszel, édes, mindig is így éreztük magunkat legjobban, még amikor zajlott körülöttünk az emberáradat és vigasságban telt az élet. Így kettesben elbeszélgettünk. Hogy ő miket mond el nekem, azt nem mondom tovább. Az idősb Hamlet is csak tartózkodva szól fiának a síri börtön rejtelméről. És aztán, magáról ő alig is beszél, mint ahogy életében magára nem gondolt. Csak rám és rájuk, akik ő és én va-gyunk. Istenem, mennyi kérdeznivalója van! És én oly sok mindenre nem tudok felelni: „Drága gyermekem, hiszen tudod, hogy vagyok. Tudod, ügyetlen és gyámoltalan voltam egész életem-ben. Mi szükségem volt nekem arra, hogy ügyes legyek, mikor itt voltál Te? Persze, hogy gondol-nom kellene erre is, arra is. De hát nem vagyok képes rá! Tudtad Te azt nagyon jól előre. Mért hagytál itt mégis nyomorúságomban?”

És a kép megélemedik. Ajka körül halk re-megés támad. A szép szemet befutja a könny. És ő sír azért, aki itt maradt és a sötétségben ül és gyászol és a megváltásra, az általa és benne való megváltásra szomjúhozik. És felmutatja az Urnak vérző sebeit és megszakadó szívvel gon-dol árváira és siratja a Szentírás szerint való Tökéletes Asszonyt.

És az én szememből is lepereg a könny az arcomra.

*Und ach, ich kann es nicht glauben,
Dass ich dich verloren hab'.*

HENRYK GLICENSTEIN (RÓMA): HIRSZENBERG ÉS FRISCHMANN

Egy tragikus család története.

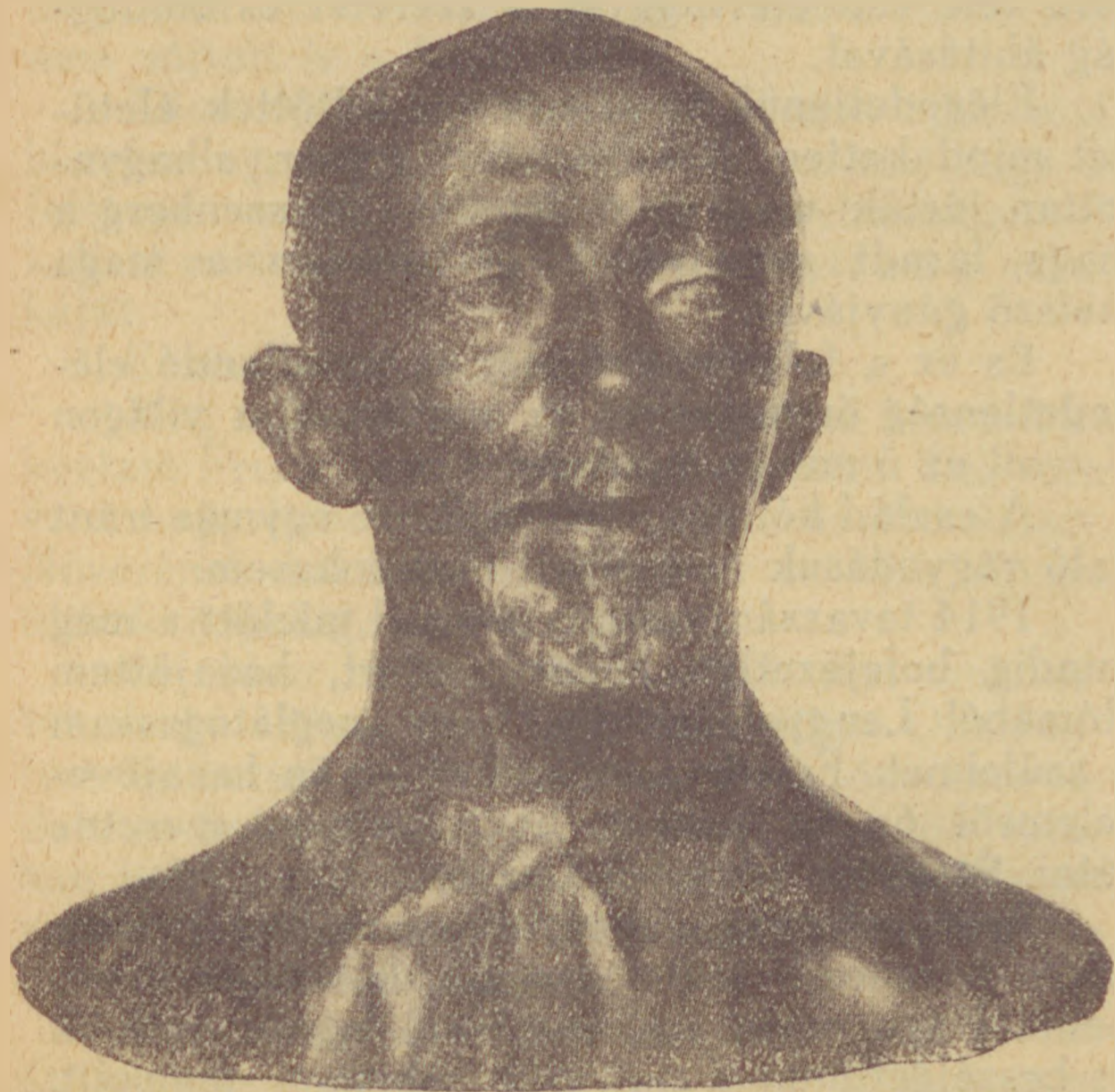
A nagy zsidó szobrászművész írása a nagy zsidó festőről és a nagy héber íróról a newyorki „The Hebrew Standard” legújabb számában jelent meg.

Előtt harmincöt évvel, 1887 tavaszán, mint tizenhét éves fiú ismerkedtem meg először a Hirszenberg családdal Lodzban. Két fülledt pincszobában laktak tizenkét gyermekükkel, a legfiatalabb még anyja emlőjén csüngött, az idősebb már iskolai feladataival foglalatzkodott, a még idősebb a gép mellett ült és mereven a messzeségbe bámult, mintha búsulna, bánkódna valamin. Az anya még szép asszony, elég szép ruhában, de minden ékszer nélkül. Látszott rajta, hogy jobb idöket látott. Sötét felhő vonult el a ház fölött és szomorúság ütötte fel tanyáját minden sarokban.

És mégis, mindennek dacára valami nagyszerű és nemes környezetben éreztem itt magamat. Mert a szomorú szobák falai tele voltak aggatva festményekkel — és én először láttam akkor falon képeket függni. És különös csillogó büszkeséggel töltött el, amikor a legidősebb gyermekek Leon, aki félig festő, félig takács volt és Hinde Gitele, félig gyermek, félig házvezetőnő, elmondották, hogy a festmények a náluknál is idősebb testvérüknek, Sámuel Hirszenbergnek a művei, aki most Münchenben tanul az Akadémián, azelőtt pedig a nagy Mateiko tanítványa volt Krakkóban.

— Ketten vannak külföldön a mi családukból — mondották — Sámuel és Dudje — Dudje író és már könyvet is adott ki héber nyelven.

Henryk Glicenstein (Róma): Sámuel Hirszenberg mellszobra.
Büste des Samuel Hirszenberg. Buste de Samuel Hirszenberg.

Henryk Glicenstein (Róma): Melancholia.

És én, aki szintén művészi jövőről ábrándoztam, csodálattal hallgattam beszédüket és nem sejtettem, hogy az a szép leányka valamikor az én feleségem lesz és hogy én harmadiknak állok be a családi trióba — Hirszenberg, Frischmann, Glicenstein.

Ez épen a nagy vihar után történt, amely a Hirszenberg—Frischmann-családot szétzúzta. Mint egy villámcsapás jött egy éjszaka és elpusztított mindent. A gyárat be kellett csukni, és a két unokatestvérnek, Hirszenberg apjának és Frischmann apjának társasviszonya felbomlott. Duzzogva és haraggal a szívükben, mind-egyikük a másikat okozta a nagy összeomlásért és a család két ága elszakadt egymástól, hogy sohasem találkozzanak többé.

Dávid Hirszenberg, az apa, eszmékkal teli ember volt, nyugtalan mint egy művész, mindig újabb meg újabb gépezeteket, új meg új terveket gyártott, aztán elvetette mint kivihetetlen, fantasztikusait és korait. Mások meg átvették az eszméit, és megvalósították nagy sikerrel. De Hirszenbergnek és családjának nem volt már semmi haszna ezekből az eredményekből. Szegénységben és nélkülözésben éltek a szomorú pincszerű szobákban, melyeknek a falain Sámuel Hirszenberg képei lógtak és álmódoztak a

Musik.

Sámuel Hirszenberg: Musica (Decor. Panneau)

Musique.

hírnévről és dicsőségről, mely egy napon reájuk sugározta a festőművész és unokatestvére Dávid Frischmann, aki könyveket írt héber nyelven.

Szegénységben és ínségben éltek mindketten, Sámuel Hirszenberg és Dávid Frischmann. Éhség és elkeseredettség ette bele magát csontjaikba, és megvetették az alapját a komplikált betegségeknek, amelyek gyötörték őket egész életükön át, hogy végre beledöntötték a korai sírba.

A következő évben, 1888-ban láttam először Sámuel Hirszenberget szülei házában. Münchenből jött haza, hogy otthon töltsen a vakációját. Sovány, karcsu és elegáns fiatalember volt, mindig nyugodt szelid mosollyal az ajkán. Beszéltem neki az ő álmairól és megmutatta legújabb művének, a „Jesivah“-nak fotografiáját.

Emlékszem, amint elmondta nekem, hogy délben, amikor az Akadémia növendékei mind ebédelni mennek, ő mindig visszamarad egy kissé és körüljárva a tantermet, összegyűjti a kenyérhéjakat, melyeknek puha részét a növendékek szénrajzuk elhibázott vonalainak kiradirozására használták fel. Azután elbújt egy homályos sarokban és a kenyérhéjak elfogyasztása után úgy tért vissza, mintha a város legelegánsabb restaurantjában ebédelni volna. Mindig csinosan volt felöltözve, makulátlan a megjelenésében és iskolatársai azt hitték, hogy neki van a legtöbb zsebpénze. Senkinek sem engedte meg, hogy tudja, hogy ő éhez.

És így egész ifjúságán át az éhség kiszívta élete nedveit — éveken át szenvedett rossz tápláltsága következtében, míg végre a krónikus bélbetegség megölte Jeruzsálemben, a „Bezalel“ művésziskolában, ahová tanárnak hívták meg.

Frischmann ugyanezen az úton ment keresztül, de őt a betegsége megsavanyította. Vigasztalan harca a megélhetésért volt iróniájának a gyökere, de minden gúnya és szarkazmusa dacára tele volt életvággyal, a szeretet és boldogság áhításával.

Elégedetlenül és szenvedve töltötték életüket mindketten. Két összetört ember, elhagyottan járták magányos útjukat. Hirszenberg maga fáradt mosolyával, Frischmann a maga metsző gúnyjával.

És ez a folytonos éhség, ez az állandó elégedetlenség önmagukkal és mindennel a világon — volt az ő művek fundamentuma.

A család két ága elszakadt, de egymás iránt való vágyódásuk nem szűnt meg sohasem.

1914 tavaszán, néhány nappal mielőtt a még mindig befejezetlen háború kitört, hazajöttem Rómából Lengyelországba, hogy meglátogassam a szüleimet. Frischmann hallott az én hazajöveletemről és írt nekem, hogy nagyon szeretne látni. És eljött Varsóból Lodzba.

Éppen abban az időben volt ez, amikor Frischmann ötvenedik születésnapját készültek ünnepelni. Négy napig szakadatlanul együtt voltunk és beszélgettünk. Felolvasta nekem a munkáit, én meg lerajzoltam őt, nem tudom, hányszor.

Régi kielégítetlen sóvárgása övéi után, forró

Poesie und Ruhm

Sámuel Hirszenberg: *Poézis és Dicsőség (Decor. Panneau).*

Poesie et gloire.

vágyódása gyermekkori játszóhelye után, és a vágy, hogy újra találkozzék feleségemmel és fivérével, Sámuel Hirszenberggel — volt az, ami hozzám kergette. És kiöntötte előttem lelkének minden érzését, agyának legintimebb gondolatát. Köröskörül az emberek az ő tiszteletére rendezendő ünnepségekkel voltak elfoglalva, ő pedig együtt ült velem, távol mindentől, álmodozva más dolgokról és más időkről, amikor a család még nem volt szétszórva és a szerencsétlenség nem sújtott le a fejük fölött.

Késő éjszakáig szoktunk együtt ülni, míg hirtelen egy reggel elmondották nekem, hogy a felesége megjött Varsóból és Frischmannak el kellett mennie vele együtt, hogy folytassa a munkáját.

Ez tavasszal történt 1914-ben.

Még ugyanabban az esztendőben újra találkoztam Frischmannal ezuttal Varsóban. Tél volt, és a nagy háború már rég szedte az áldozatait. Nővérenek házában találtam őt és újra együtt ültünk napokig, ketten egyedül.

És ekkor hirtelen újra eltűnt. Azt mondták, hogy otthon van, saját lakásában. Odamentem és betegágyban találtam. Évek óta szenvedett és betegeskedett és életének egyedüli valóban boldog pillanatai — mondotta — csak azok voltak, amikor velem együtt elmerülhetett gyermekkorának emlékeiben.

Mint összetört ember járt-kelt egész életén át, elkeseredetten, soha meg nem elégedetten.

És írásaiban is érzik ez az állandó elégedetlenség. Nem arról írt, amiről szeretett volna, —

panaszkodott egyszer — hanem arról, amiről kénytelen volt írni és álmodozott művekről, miket még meg fog írni valamikor . . .

Meghalt. Mióta legutóbb láttam, Moszkvában, Odesszában és Berlinben élt. Mindenütt szenvedett, mindenütt hozzáadódott valami az ő szomorú sorsának nagy tragikumához, melynek alapjai már le voltak rakva évekkal azelőtt, amikor az öröm elköltözött a család házából és Hirszenberg és ő kénytelen volt nekiindulni az életnek, éhezve és szenvedve — és otthon a két füledt pinceszobában álmodoztak az égzengésről, amely végigkíséri az egész világon Hirszenberg és Frischmann műveinek dicsőségét.

Hirszenberg Jeruzsálemben halt meg a Bezael-iskolában, emésztő szervei nem bírták tovább a működést.

És Frischmann meghalt Berlinben, egyetlen egészséges szerv sem maradt a testében, betegségek tömkelege lett — nem volt többé remény.

Szegény szenvedők, összetörten és elkeseredetten mentek a halál felé.

Egyikük sem volt cionista, de mindketten nagy szolgálatot tettek népük és Cion ügyének. Hirszenberg festményeit — ha nem is voltak tendenciózusak — felhasználják cionista propaganda céljaira és Frischmann nem írt-e héberül és nem volt-e a modern héber kultúra egyik megteremtője?

Éhezve, elkeseredve és összetörve végezték el munkájukat és most eltávoztak. Elégedetlenül és kielégítetlenül — az egyik Jeruzsálemben, a másik Berlinben.

CHOLNOKY LÁSZLÓ: ESŐS, HIDEG ÉJSZAKAN

pincebolt egyik íve kettészakadt, a megmaradt félív, mint az öregember dermedt ujja, hívogatja a régieket, de nem jön már senki. A gödröket poros gaz nőtte be; a romok úgy vannak már hat év óta: nyaranta zöldpotrolin légyzenél a hűvös szakadékok felett, télen a hó lepi be fekete torkukat, de a néma mozdulatlanság mindent belep, csak a fapalánk rogyyanik egyre beljebb, amelyik az üres telket szegélyezi.

Itt valamikor földszintes, sárga ház állt és ebben a földszintes, sárga házban volt Szkoknya Menyhért üdítője.

A külső terembe hivatalosok, csarnoki hordárok, plakátragasztók és karszalagos újság-árusok jártak, polgári egyén csak egy volt közöttük, a zilált szakálú Schrantz, egy öreg zsidó, akit tudálékosnak neveztek.

A tudálékos az Üllői-út végén lakott, a köz-kórházak környékén, de minden este bejárt a Gólya-utcába, holott útközben tízmillió kocsmia is akadt volna az útjába. Néha belekezdett, hogy megmagyarázza elliptikus kilengéseit, de mesterkélt, tekervényes mondatai révén sohasem jutott el a dolgok végére.

Ez a baj nehezedett rá olyankor is, amikor a többieknek előadást tartott, pedig ez volt a szenvedélye. Mert tudott beszélni mindenről, telve volt ismeretlen eredetű, zagyva tudásokkal, amiket szertehintett a hallgatói között. Beszélt, a tudatlanok ostoba-túlzásai nélkül beszélt a Kordillerák hegyláncolatáról, de nemsokára át-

tért a csodaágyúra, amelyik másnap hátbalövi az elsütőjét, mert a golyó megkerüli a földet. Az erjesztőgombák titkos munkájáról szóló előadása egyike volt a legsikerültebbeknek, de aztán megint mindent tönkretett az agyvelőgyulladás gyógyítását illető elméletével, amely szerint a beteg fejébe miniatűr hidrofórcsövet kell bevezetni és az azon keresztül belövelt hidegvízzel elejét venni a tüzvész terjedésének. És jobb volt, ha sületlenségeket beszélt, mert reménytelenül szomorú arca és széles mozdulatai nem voltak összhangban a régi egyiptomi temetkezés misztériumaival. Szekatlan volt, hogy a múmiát búbjának mondta; ha Beethoven gyászindulóját elemezte, napégette arcán könnyek folytak alá és az akkor olyan volt, mint az esőverte őszi szántó, de amikor badarságokat beszélt, minden kínos feszültség meg-lazult.

A tudálékos egy nyári estén a tüdővészről kezdett beszélni. Szakszerű előadást tartott a tüdővész bacillusairól, a szepszisről, a tüdő szövetében képződő kavernákról és arról, hogy a tüdővész rendszerint nem is tudja, mi vár rá.

— Mégis azonban általában vágnak, — mondta bágyadtan legyintve, — akik tudnak a dolgok mibenlétéről. Ilyenformaképpen van a dolog az én kis unokámmal, a Vilmával is. Im-máron éppen hogy tizenegy éves elmula a napokban, de azért újfent tudja immáron, hogy el kell mennie a siralomnak eme völgyéből egy másik országba, mert az édesanyja is a tüdővész bacillusainak martaléka lévén.

Mindnyájunk ápolója, Szkoknya Menyhért kérdezgetni kezdte, hogy miként és hogyan áll a dolog a leánnyal és hogy ki ápolja, ha az édesanyja már meghalt?

— Nem ápolja őt senki és nincsen is övele senki! — mondta Schrantz — ottan ül ő illenkor az ablakban, kitekintvén a hársfákra és azon tünődvén, hogy az őszre alászáll-e az anyjához a földbe, vagy pedig mér várakoznia kell-e?

Az egyik vásárarnoki hordár megcsóválta a fejét.

— Ha nékem unokám volna és az beteg volna, én odahaza volnék mellette!

— Bizonyára elhiszem, — mondta a tudálékos bölcs nyugalmal, — hogy maga ott volna mellette, én azonban itt vagyok! És miért vagyok itt és miért nem önála? Merazérthogy az orvos nyilatkozása néha így vagyon, néha amúgy vagyon és a bölcs ember mindennek tudja a maga igazi mér-

Vidor Pál: Hagar és Ismael. (Fametszet.)

Paul Vidor: Hagar und Ismael.

Hagar et Ismael.

tekét. És még azért sem vagyok otthon, mert nélkülem is minden úgy történik, amint történik és harmadszor pediglen, mert vannak bizonyos jelek, amelyekből minden kitudódik!

Másnap azon tünődött, hogy mily pokoli csörömpölést okoznának a lezuhanó poharak, ha a föld hirtelen abban hagyná a forgást, de ismét másnap már a kreozot minémiségét kezdte fessegetni és ezen a réven rátért megint a tuberkulózisra. Beszélt csodálatos gyógyulási esetekről, de nyomban azután a pusztulás bizonyos volta mellett erősködött, de megint azzal végezte, hogy vagynak bizonyos jelek, amelyek megjelentik a történendőket.

Beállt az ősz, az őslakók nagy és hideg esőkről beszéltek egymással versengve, — a tudálékos ezeken a napokon hallgatott és tünődve nézett maga elé.

November másodikán, a vendéglős születésnapján az ősvendégek ingyenbort kaptak.

A természet boldog zsongás töltötte be, a kocsmáros asztaltól asztalhoz járt koccintani és mindenki csak a maga beszédét hallotta. Hanem egyszer felállt a tudálékos és a poharát magasra tartva azokról a boldogokról kezdett beszélni, akik már lerázták magukról a földi élet bilincseit. De alig mondott néhány tekervényes mondatot, a jéghideg borral telt pohár megrepedt a kezében és csörömpölve lezuhant a földre.

A tudálékos karja úgy maradt, felemelve a magasba és az arca fakófehér lett.

— Ime a jel! — mondta remegő hangon, aztán az arcára tapasztotta a kezét és felkiáltott:

— Ő már nem nézi többé a levelek hullását, mert az ő szeme már lezáródott örökre!

Körültekintett tétován, akárha idegen helyen lett volna, a karjait széttárta, ide-oda hajlongott és azt mondta:

— Uraim, az én kis unokám immár meghala! . . . Ha legközelebb eljövök, majd beszélék önöknek amaz emberekről, akik nagy szeretettel szeretik egymást és mégsem lehetnek már együtt, mert hiányzik ama harmadik, aki megmagyarázná nekik, hogy miért is élnek!

De nem jött el többé.

Ha akart volna sem jöhetett volna, mert bevitték a Lipótmezőre. Az ő kis unokája ugyanis már hat évvel azelőtt meghala tüdővészben. De ő minden évben újra átélte a hervadást, amíg tekervényes kis lelke elbírt. Az volt azon esztendő, amelyben már nem bírta többé.

E. M.
Lilien
rajza

Zeichnung
von E. M.
Lilien.

Vidor Pál: Jeremiás. (Fametszet.)

Avigdor Feuerstein: Hazafelé

IMMÁR ÚTBAN VAGYUNK

Még egy búcsúsóhaj röpül az Ég felé,
Még egy könny, árva jaj, elcsukló zokogás —
Siessetek, gyorsan,
Léptünk alatt reng a föld, a korhadt óriás;
Minden perc egy mérföld a jövő felé,
Immár útban vagyunk.

Mögöttünk a Múlt van, fájdalommal telve,
Előttünk a harc van, boldogság-felhőben —
Siessetek, gyorsan,
Hiába elvesztve egy kis perc se legyen,
Szemlelőnnyva fussunk, viharversenyezve,
Immár útban vagyunk.

Mindazt, mit szeretünk, hétszerte gyűlöljük,
Amit csak kívántunk, mögöttünk maradjon,
Siessetek, gyorsan,
Uj-köny ragyogásban a múltat megöljük,
Uj hir és friss virág, uj illatot adjon,
Immár útban vagyunk.

Még egy kis susogás, halk búcsú, virágszál,
Még egy hang vagy sóhaj, itt vagy ott elvétve —
Siessetek, gyorsan,
Még egy perc vagy kettő, mind a Semmibe száll,
S mi szédülve hullunk a Messiás szemébe, —
Immár útban vagyunk.

Ford.: Mordechaj Avi-Schaul.

ANYAFÖLDEM

*Megtépve, szaggatva térek vissza Hozzád,
se szívem, se lelkem.
Könnyes anyaföldem,
ó, húnyd le még egyszer a szemed,
szenteld meg csókkal, mit néked vétettem.*

*Jaj sokat, jaj sokat vétkezett gyermeked
vérben és dalban,
Könnyes anyaföldem,
ó, nyújtsd még egyszer hű karod, —
tisztán megpihenni, jaj, engedj öledben.*

*Nem kérdezek semmit, s nincs semmi kérésem
napok utoljára.
Csak imádkozni akarok
s könnyet ejteni tiszta-mező viruló tájára.*

TELJESÜLÉS

*Letérdelek halkan, leborulok némán,
a rögre csókolom megtisztult ajkamat:
légy áldott anyám, Napkirálynő,
nézd, itt vannak, reszketve hódolnak
Észak-Déli tájak és a gőgös Nyugat.*

*Im letérdel fiad ragyogásod előtt,
ismerj meg, légy kegyes, szárnyaid borítsd rám.
Ó, csókold le a Tegnap bűnét —
Mosolygó áldásod add nékem,
ki hozzád futottam, elhagyott anyám.*

*Vértüzes kebledre szent csöndben hullok,
boldog szívem, fejem fénymámorban remeg:
Üdv néked anyám, Napkirálynő.
Valóság a lázas, szent jóslat —
elég volt, már inthetnek az üres halálfejek.*

Meeresküste im heiligen Lande.

Szentföldi tengerpart.

Plage de la Terre Sainte

BÁLINT ALADÁR: VIDOR PÁL

gy hivatalban találkoztam vele. Képeit, könyveit akarja magával vinni Berlinbe, a kivitel lehetőségeit fürkészte és véletlenül bepillanthattam a mappájába, melyet hóna alatt szorongatott. Már az első pillanatra megkapott a mappából kiömlő lapok — fametszetek, lithografiák — ígérete, ime valaki, akiről néhány perccel ezelőtt még azt sem tudtam, él-e vagy sem — mert állandóan külföldön tartózkodik és ott munkálkodik; nem röppent ide a híre — az ismeretlen ember erős kézzel beírja nevét az eszméletembe gazdag tartalmával. Vidor Pál festő, de nagy szeretettel és kétségtelen hivatottsággal foglalkozik a grafika művelésével is. A „Mult és Jövő” e számában bemutatott két fametszet, melyek közül az egyik „Hágár”, a másik „Jeremiás” címet viseli, megbízható képet nyújt Vidor Pál törekvéseinek irányáról, tartalmáról és súlyáról. A fametszet fekete-fehér foltokban összesűrített lapidáris formanyelve különösen alkalmas a bibliai ösök archaikus ábrázolására, Vidor szuverén fölényel, biztonsággal használja ki e grafikai műfaj stilusalakító lehetőségeit, ámde nem él vissza vele, nem téved a technikai játék, a mondvacsináli primitívség zsombékos talajára. Hangulata van a fametszeteinek. A próféta zilált, zord feje, előrenyújtott keze mint hatalmas tilalomfa mered a háttérben nyüzsgő apró figurák előtt. A Hágár kevésbé zord. Lágy foltok muzsikálnak a lap síkján, a feketeség bársonyosan lágy, nem pedig oly riasztó, mint a

másik metszeten. A művész a maga őszerejű ősztonéval, kifinomult érzékével, bizonyára ő maga se tudja, mikép és hogyan — lemérte a kifejezés árnyalatait, hajszálfinom műszere, csalahatalan beidegzése minden esetben megmutatta neki a helyes mértéket, a határokat, amelyeket igaz művész nem lép túl. Sok mondanivalóm volna még Vidor Pálról, a pesti származású berlini művésztől, ki előkelő külföldi tárlatok rendes résztvevője. Legutóbb a berlini „Woche” reprodukálta egyik fametszetét. Még szó lesz róla, mikor műveit nagyobb számban fogjuk majd bemutatni.

PATAI EDITH: SZOMBATI DAL

kis család fenn élt egy pesti berkaszárnya harmadik emeletén. A lakásuknak két ablakszeme nézett az udvarra, az udvar pedig sötét és lucskos volt ilyenkor, hogy a tavasz első küzdelmeit vívta a szívós téllal. — A férfi női szabó volt valahol messze Galiciában, a háború szele sodorta Pestre, és mikor a hosszú, agyonterhelten puffogó menekült-vonat kidobta elgyötört testét a pesti pályaudvaron, — úgy állott ott feleségét és leányát kézen fogva, mint az emberi nyomorúság, a végső kétségbeesés retentő képe.

Néhány hónapi vergődés, küzködés után mégis csak valahogy elhelyezkedtek a nagy idegen városban. Szűkösen és nyomorúságosan éltek, de éltek. Az asszony reggeltől estig dolgozott, a szegényes lakást tisztán és rendesen tartotta; csendes és halkszavú asszony volt, halvány arcában csak a szemei éltek. Férjéhez, Simeonhoz keveset szólt, de valahányszor átment a szobán, tekintete végigsimogatta a berregő gépet és a férfit, aki a gép előtt görnyedt és varrt napról napra és hétről hétre. De szombaton pihent a gép, csak a dalok éltek. Szombat az Istené és a daloké, és a szombati zsoltárok fényében, a hét üzött, hajszott robotja után megpihent a nyomorúság. Simeon szombatonként megváltozott, szemei különös fényvel csillogtak és a lelke, a dalok szárnyán vissza-visszaszállt elmúlt idők távoli világába, a kis jesivába, az ifjúság idejébe. — És a szürke pesti ház kis szegényes szobájában halk szárnyakon szállt az áhitat.

Péntek este és szombaton csendes volt a kis lakás. A gép pihent és a hegedű is pihent. De a csendes lakás dalolt és zengett, mert a szombati angyalok szárnyai suhogtak benne . . .

Hogy is jutott Hanna a hegedűjéhez? A szép finom hegedűhöz. Ez bizony úgy hangzik, mint egy mese . . . Pedig így volt. A kis galíciai városban Hanna szülővárosában élt egy csodálatos öreg hegedűs. Szomszédok voltak és ha az öreg játszott, akkor Hanna mint egy sötét kis árnyék meglapult az ablaka alatt és lélegze-

tét visszafojtva, figyelte a játékát. Ez az öreg hegedűs lett Hanna első mestere. És a csodálatos öreg hegedűs, kinek a kezei már reszketni kezdtek, — búcsuzáskor — a kis piszkos pályaudvar zengő, zakatoló áradatában Hanna kezébe adta a hegedűt. Féltve őrzött kincsét, a gyönyörű zengő hegedűt. Hanna, aki még hitt a csodákban, ezt mégis hihetetlennek érezte. Nem tudott szólni, csak sötét borongós szemét öntötte el a könny. És Hanna sírva borult le az öreg hegedűs finom kezére . . .

*

Hanna még hitt a csodákban és az ő saját élete talán azért alakult oly csodálatosan. Mi adott neki erőt, bátorságot, hogy felmenjen a gyönyörű márványos épület lépcsőjén, hogy megálljon e Mester előtt a hegedűjével, amely pajzs és páncél volt remegő, reszkető teste előtt. A Mester ránézett sokáig kutatóan és a leány nem sütötte le a szemét. Aztán játszott az öreg hegedűs hegedűjén és a Mester kinyújtotta feléje kezét. Finom fehér kezét, amelyre a Hanna könnyei leperegtek, éppen mint arra a másik fehér kézre, a kis galíciai pályaudvar zengő áradatában . . .

*

Hanna tanult. Az évek gyorsan, gyorsan siklottak az élet vizén, és Hanna tanult és immár a Mester legkedvesebb tanítványa lett. Karcú teste még jobban megnyúlt a tanulás lázában, de a szemei sugárzó, lelkes fényben égtek. Szülei nehezen küzködtek, a rettenetes drágaság nyomasztó szörnye ráfeküdt az életükre, de ők nem gondoltak magukkal, csak Hannával, a cso-

Karawane am Totten Meere.

Karaván a Holttengernél.

Caravane près de la Mer Morte.

dálatos gyermekkel, aki az övék volt és mégis idegenül járt-kelt a szürke kis lakás homályában. Az anyja féltette a lányát, anyai ösztöne megérezte azt az emésztő lázat, amely a törékeny testben lobogott, és aggódo szemei gyakran könnyesen pihentek meg Hanna arcán, de az apa, aki imádta a zenét, úgy érezte, Hanna ő helyette is boldog.

Hanna találkozott a Sikerrel. A közönség már sokat hallott a nagy Mester kedvenc tanítványáról, a kis galíciai lányról és a látcsövek mind odaszegeződtek a karcsu, fehér alakra, ott a pódiumon. Hanna társnői, azok, akik sohasem fogják utólrni és az az egy, aki közel járt hozzá tehetségben — Honti baronessze feszülten figyelték. Ők már tudták, hogy a pódium a hideg csilgag egy külön világ, amelynek külön törvényei vannak. Oda nem csupán tudás kell, — nem csupán tudás, tehetség, hanem még valami. És honnan venné az a kis zsidóleány ezt a „még valamit.” A lengyel föld szegény eldobott gyermeke. De Hanna nem nézett a társnőire, nem nézett a feléje szegezett látcsövek tűzébe, hanem csak a hegedűjére nézett önfeledten, szerelmesen. És hirtelen eltűnt előtte az aranyozott gyönyörű terem, újra ott állt a csodálatos galíciai hegedűs előtt és érezte annak öreges, simogató, búcsuzó pillantását. És úgy érezte, első mesterének játszik, és szíve büszkén, boldogan dobogott. A hangok mélyen zengve ömlöttek vonója alól, és mintha egy nagy széles szárnyú madár szállott volna fel a terem sugárzó mennyezetére. Utána apró kis madárfiókák, tavaszi ezüstös trillákat hordozva kicsiny gégéjükben. — A dallam elhalt, egy pillanatig csönd, aztán az emberek hangosan, szinte ujjongva tapsoltak. Hanna nyugodtan, komolyan állott a siker mámorában és aztán egy kicsit lehajtott fejt és leszállt az idegen csillagról a földre, ahonnan két fáradt, halovány emberi arcból szerető szemek világitottak feléje.

A szülei örültek Hanna sikerének, az anyja nem tudta megérteni, utólag nem tudta elhinni, hogy az ő leányát ünnepelték oly hangosan és esténként, ha Hanna sápadtan feküdt a tarka párna olcsó szövetén, összekulcsolt kezekkel állott előtte: „Csak egészséges maradjon” — minden este ez volt az imádsága. Simeon viszont természetesnek találta Hanna csodálatos életét. Úgy érezte, az ő elnyomott, a nyomor vaskapcsaival leszorított élete felszabadult Hannában. Hanna az ő életének is hordozója, dupla joga van az élethez, a sikerhez. És mégis merev, konzervatív zsidóságában néha elégedetlen volt a leányával. Nem tudta elképzelni az életet a válás nélkül, és semmit, de semmit nem engedett tradícióiból az évek során. Sőt szombati dalai

még áhíatosabbak lettek, mélyebbről szakadtak fel, és esténként csodás angyali kórusok zengtek neki szebbnél-szebb énekeket.

Egy péntek estén az asztalon már leégtek az ünnepi gyertyák, a szobában pedig sűrűn, nehezen terpeszkedett el a sötétség. De az ablakpárkányon ott ült a holdvilág és lassan kúszott beljebb és beljebb. Simeon hátradült az alacsony díványon és egy csodás melódiát zümmögött, régi fájdalma sirtak, zengtek a dalban és Simeon odaadta neki a lelkét. Hanna ezen az estén úgy érezte, igazságtalanság, hogy ő nem hegedülhet most és így elrontják az ő ünnepét. A homályban nem látta az apja arcát csak egy sötét, misztikusan zengő, énekelő árnyékot látott a szoba mélyében. Tétován nyúlt a hegedűje után. Az apja már hangosan énekelt, extázisban ringott szegény, meggyötört lelke és Hanna hirtelen végighúzta a vonót a húrokon. Simeon énekéhez lágyan és szeliden simult a hegedűszó és a régi zsidó nóta jajongott és sirt a húrokon. — Simeon felkiáltott. Hanna, péntek este van! Tedd el a hegedűt! De Hanna már bizakodva és diadalmasan mozgatta a vonót. A zene, a dal birtokába vette a lelkét és szemei izzottak a sötétségben. A holdsugár a lány kezére sütött és a kéz, mint imbolygó fehér virág világított a homályban. A hangok elhalkultak és lassan mély hullámban szálltak a szobában, szálltak és zengtek a mennyezet felé. A holdsugár a leány szemébe sütött. Sötét szeme lágyan és álmodozva úszott a halvány arcban. Felfelé nézett és egy gyönyörű áhíatos zsolttárral törekedett Isten felé minden sötétségén át, a szegényes kopott mennyezetén át kereste Istent, hogy megbocsásson neki, amiért megszegte a szombatot. Érezte, hogy most nagy dolgot mivel, és hirtelen lázadó, szilaj hangok zúgtak fel a hegedűjén. De ezek nem tudták legyőzni a lelkiismeret szavát és Hanna meggyötörve halkította meg a hangokat, hogy szelid epedő zsolttárral könnyítsen a lelkén. Néhány lépést tett apja felé, melléje ereszkedett és csodálatos lágy hangokkal ölelte körül a hallgatag embert. És hirtelen úgy érezte, hogy valami halk suhogást hall a szobában, a péntek esti angyalok megérkeztek, itt vannak és beborítják őt sugárzó szárnyaikkal. — Zengő, ujjongó, harsogó, boldog mámorban ömlött a hang a kis szobában.

Simeon sápadtan, összefont karokkal ült. Lelke ellankadt a gyönyörű zenében, de minden erejével küzdött a hangok ellen. Úgy érezte, gyermeke elveszett az ő számára, útja elhajolt az ő fáradt, hervadó élete mellől. Hanna nem az övé többé. A dal gyöngéden, kopogtatott s szíve ajtaján, de Simeon elzárta szívét, megkeményítette és amikor barangoló lelke szegény elnyomott, üldözött galíciai testvéreire gondolt, vergődő küzködésében megindult szemének árja és sós zsidó könnyei végigpergett arcán.

PÉLDÁZAT A SZŐLŐKERTRŐL — DR. HEVESI SIMON FORDÍTÁSA

Ézsásás 5. f.

Tartalom: A gondosan művelt, nemes venyigével beültetett és hűségesen ápolt szőlőkert vad termést hozott. Ezért gazdája lerontja kőkerítését, hogy barmok csordája, vadak falkája letiporja, lelegelje. A szőlőkert Izrael háza; a nemes tanítások hiába voltak, a termés; rossz erkölcsök burjánzása. Hatszoros jajkiáltás a bűnök fölött. A főbűnök felsorolása; egyes családok minden birtokot magukhoz ragadtak, a nép elszegényedik és a föld hozadéka ezért csökken. A könnyelműség és dorbézolás megrontja az elméket és nem veszik észre, hogy a végzet közeledik; kihívóan viselkednek a prófétai intéssel szemben; álbölcselet meghamisítja a jóról és rosszról alkotott fogalmakat; az igazságszolgáltatás is meg van hamisítva. A bűnökből balkövetkezmények erednek. Az isteni ótalom megszűnik. Veszedelemes ellenség tör akadálytalanul az országra.

Kedvenc dalomat meghitt barátomról — hadd énekelem el kedvenc dalomat az ő szőlőkertjéről! Szőlőkertje volt az én barátomnak kővér hegyfokon. És talaját megforgatta, kővektől megtisztította, beültette nemes venyigével és épített tornyot a közepébe és sajtóvermet is vájt belé és remélte, hogy szőlőt terem, de fanyar egrest lermett.

Jeruzsálem lakója és Juda férfiai itéljete már most köztem és szőlőkertem között. Mit lehet még tenni szőlőkertemmel, amit meg nem tettem, mért reméltem, hogy szőlőt terem, holott egrest termett?

Most tehát hadd tudatom veletek, hogy mit teszek én szőlőkertemmel; eltávolítom védőkerítését, hadd legyen lelegelve, ledöntöm kőfalát, hadd legyen szabadon tiporva. És megteszem elvadult cihernék, nem lesz többé nyesve, nem többé kapálva, kiveri a tövis és a túske, még a felhőknek is meghagyom, hogy ne merjenek többé esőt hullatni reája.

Bizony a Seregek Urának Szőlőkertje Izrael Háza és Juda népessége az Ő kedvenc ültetvénye; *Jogrend* volt a remény, igazság a kilátás és erényben tökély — és imc lön helyettük *fekély és jajkiáltás!*

Jaj azoknak, kik házat házhoz kapcsolnak, mezőt mezőhöz csatolnak, hogy más számára nincsen hely és egyedül maradtok az országban elhelyezve! — Füleimben cseng a Seregek Urának szava: esküszöm, hogy a házak töméntelen számban pusztulásra lesznek, nagyok és szépek lakatlanul lesznek, mivelhogy tiz járompár szőlő egy báthot terem és egy khómer vetőmag csak egyetlen éfát!

Jaj azoknak, kik korán kelnek reggel és részegítő italt kergetnek és késve az alkonyban még bor hevíti őket, hárfa, koboz, dob és fuvola kíséri lakomáikat, de az *Isten intzését* nem tekintik és az Ő kezeinek működését nem látják. Azért jut idegen rabfogságra népem észrevétle-

nül és a színe-java éhen nyomorgó, a sokadalma szomjan sorvadó így leszen. Azért nyitja föl szélesen az alvilág mohó vágyát és tátongóra tárja száját határtalanul és lesülyed oda a nép dísze és sokadalma, eleven zúgása és vidám ujongása. És legörnyed az ember és lealacsonyodik a férfi és a fennhéjázóknak szemei lealáztatnak. És fölmagasztosul az Uristen, a Seregek Ura az ítéletben és a Szentséges Isten szentsége árad az igazságban — és bárányok legelnek ott mint tulajdon pástjukon és vándorló idegen ürük rágódnak az omladékokon.

Jaj azoknak, kik léhaság fonalán húzzák a bűnt és mintegy szekérvetéllel a vétkeket, akik így beszélnek: hát hadd siessen, gyorsítsa szaporán munkáját az Isten, hadd lássuk már, közeledjék és jöjjön el végre Izrael Szentjének szándéka, hadd ismerjük meg valahára.

Jaj azoknak, kik a *rosszra* mondják: jó és a *jóra* mondják: rossz! — akik megteszik a sötétséget világosságnak és a világosságot sötétségnek, akik megteszik a keserűt édesnek és az édest keserűnek!

Jaj azoknak, kik bölcsek a saját szemükben és mélyen értők — önmaguk színe előtt!

Jaj azoknak, akik hősök a borivásban és kiváló emberek az italkeverésben. Ezek mentik föl a bűnösöket az itélkezésben vesztegetés nyomán, az igaztól pedig alattomban elszedik az ő igazságát.

Azért, úgy amint a tarlót ropogtatja a tűznek nyelve és az avart sorvasztja a lobogó láng — úgy válik rohadékká gyökerük és fölszáll porrámalva füstként viráguk, mert Istennek tanítását megvetették és Izrael Szentjének ígését káromolták.

Ezért lánggra gerjed az Úr haragja népe ellen is kinyújtja karját föléje és sújtja őt, hogy megrendülnek a hegyek belé és a hullák hevernek mint a hulladék a terek közepén — és mindazonáltal nem csillapúl az Úr haragja és még mindig ki van nyújtva karja.

Zászlót emel a nemzeteknek messziről és füttyent az ellenségnek a föld széliről és az sebtén fürgén közelít. Nincs közöttte lankadt, roskadó; nem alszik, nem szunnyad; egyiknek se nyílik meg deréköve és nem szakad el saruja fűzője. Nyilai köszörülve, ijjai feszesre taposva, lovainak patái tűzkőnek vélhetők és kerekei mint a fürgeteg! Ordítása van mint az oroszlának, ordít mint a fiatal himoroszlánok, fölmordúl és megragadja prédáját, játszva elbocsátja és nincs aki megmenthetné. A magasból is dörgés riad fölötte azon a napon, mint a tenger harsogása és egy tekintet száll a földre és íme az merő sötét, a nap is, a hold is elsötétült borongó felhők közé.

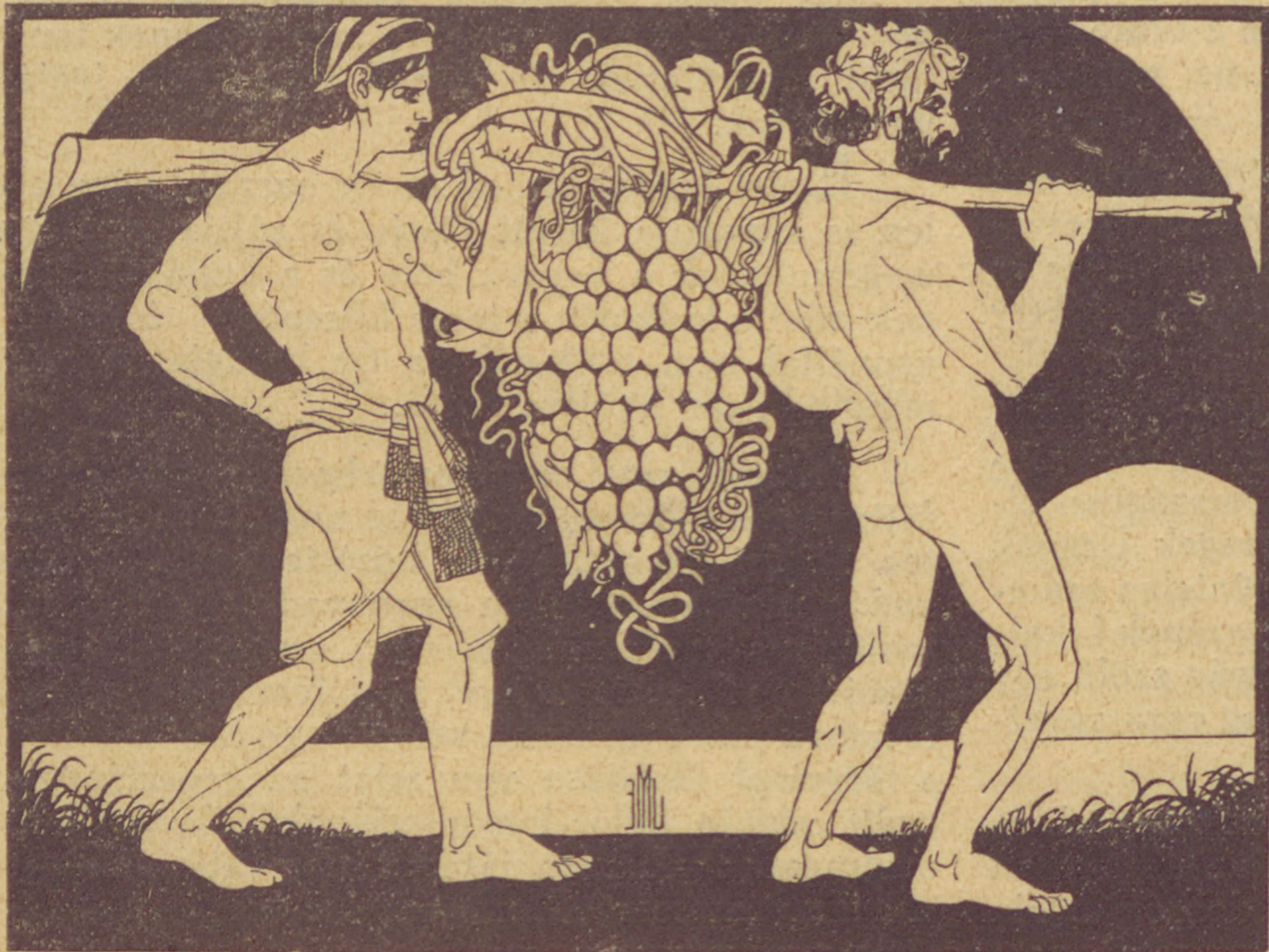
D. FRISCHMANN: A CHELEMI VAJKÁLYHÁK.

helem városából való vagyok. Chelemnek az utolsó népszámlálás szerint 5595 lakosa van. 5594-en közülük — tudvalevőleg — buták; csak egyetlen ember van közöttük, (szerénységem tiltja, hogy eláruljam az illető nevét), aki okos. A chelemiek butasága olyan határtalan, hogy közmondás lett belőle. Ha valaki megkérdezi egy chelembelit: Hova való vagy? az rögtön dühbe gurulva felel: Te okos! Hát nem tudod hogy én vagyok az illető a hitközségnek és az összes egyesületeknek az elnöke?!

Azonban nem ez a fontos, a fődolog — amiről beszélni akarok — a községünkben virágzó vajkereskedelem.

A dolog nagyon egyszerű. Miután községünkben sok marha van (valódi marhák: tehenek, kecskék és hasonló állatok, isten ments, nem akarok senkire sem célozni), a község egész népessége vajjal kereskedik. Kora reggeltől késő éjjelig nem hallasz és nem láatsz mást, csak vajat. Ifju és öreg, kicsiny és nagy, szegény és gazdag, mindnyájan vajjal kereskednek. Adósságokat vajjal fizetnek, jótékonyt vájjal gyakorolnak, leányaikat vajjal házasítják ki, hozományukat vajban adják. Olyan rettenetesen sok a vaj, hogy azt sem tudják, mit csináljanak vele. Ha valami baj van, (isten mentsen), vajat használnak ellene. Ha valaki meghül — vajjal kenik; ha fáj a füled — orvossága a vaj; ha valami közügyről van szó, akkor magától értetődik, hogy vajra lyukadnak ki.

E. M. Lilien: A kanaáni szőlőfűrt. (Mutatványkép a magyar Lilien-bibliből.)
Die Traube von Kanaan. La grappe de raisins de Canaan.

Azonban nem ez a fontos. A fődolog, amiről én nektek beszélni akarok, a nagy hideg és a rettenetes fagy, mely városunkat az idén sujtotta.

Ami a hideg és a fagy lényegét illeti, senki sem vitatta azt. Az összes filozófusok, az összes istentagadók, még azok a megrögzöttek is, kik mindent tagadnak és mindennek ép a megfordítottját állítják valónak, mondom, még azok is kénytelenek voltak az idén elismerni azt, hogy a hideg — hideg és a fagy — az fagy. Igaz, hogy természettudományi kutatások alapján még azt is ki lehet mutatni, hogy a hideg magában véve természetes jelenség és függő viszonyban van a levegővel meg a négy elemmel; bölcselettel még azt is be lehet bizonyítani, hogy a hideg valójában nem hat csak a 248 tagodra és 365 eredre,*) de többre nem. Sőt éles elmével még arról is meggyőződhetsz, hogy a hideg magában véve éppen olyan egyszerű dolog, mint például a fogfájás; csak tűrni, szenvedni, várni és remélni kell, míg eljön a nyár.

Azonban mit ér ez mind. Ha csontjaid megémeberednek a ruhád alatt, hát azok bizony megémeberednek, ha fogaid szádban vacognak, hát azok bizony csak vacognak. Ha ereidben megfagy a vér, nem használ annak semmiféle filozófia.

Ennek folytán városunkban senki sem meri kidugni az orrát az utcára. De ha nem is viszed ki az utcára, hanem legelrejtettebb zugodba dugod el, mégis utánad megy a fagy és megtalálja ott is az orrodát meg a többi 247 tagodat és akkor az ég könnyörüljön rajtad.

Azonban nem ez a fontos. A fődolog, amiről én nektek beszélni akarok, a gyűlés, melyet a hideg dolgában egy pár héttel ezelőtt Chelem községházában tartottunk.

A gyűlést, mint említém, a hideget és a vajat illetőleg hívták össze.

Hogy mi a hideg, már tudjátok; hogy mi a vaj, azt is tudjátok már. Nem marad más hátra, mint hogy elbeszéljem nektek, hogy mi a gyűlés. Fognak egy zöld asztalt és a közepre állítják. Aztán vesznek egy csengőt, oda állítanak melléje egy embert, kit az összes európai és némely ázsiai nyelven elnöknek neveznek. Az asztal köré embereknek nevezett lényeket ültetnek és aztán elkezdnek be-

*) Bölcseink szerint az embernek 246 tagja és 365 ere van.

szélni, beszélni, beszélni, érvelnek és tárgyalnak, kérdeznek és felelnek, míg aztán vége van, és valamennyien elhallgatnak — ezt aztán gyűlésnek nevezik.

Tehát városunkban gyűlés volt. Magától értetődik, hogy az elnök — én voltam.

Először is kezembe vettem a csengőt és csengettem. Körülöttem mindenki bámult és hallgatott. Felálltam és így szóltam: „A gyűlést megnyitom!” Aztán leültem és nem szóltam semmit. Ültem, majd megint felálltam és így szóltam magamban: „Szót kérek!” És megadtam önönmagamnak a szót.

Egyben kénytelen vagyok nektek elmondani, hogy a gyűlés szabályai nem is olyan könnyűek, mint azt az ember gondolja. Egy egész közönséges embernek is gyerekjáték megtanulni a pészachi széder törvényeit, hol van a sült hus helye, hol a „chrojszeszé”, mikor veszik a felső macot, mikor az alsót vagy a középsőt! De ezerszerte nehezebb a gyűlés rendjének a törvényeit elsajátítani. Hol van jobb, hol a bal és hol a közép, mikor jön az indítvány; mikor érkeznek a tárgysorozathoz, mikor kell állva beszélni, vagy mikor kell leülni, mikor kell az elnöknek csengetni, vagy mikor kell az előtte levő pohárból innia. Ha mindezeket előírás szerint elvégzik, ha pontosan betartják az összes szabályokat, akkor természetesen alig lehet felbecsülni ésszel, mekkora haszon háramlik ebből Izráel egész gyülekezetére. De nem ez a fődolog. A fontos az, hogy így kezdtem beszélni.

— Uraim! A természettudományi könyvek szerint, de eszünkkel is fel tudjuk fogni, a hideg igen rossz jelenség, kellemetlen és csúnya dolog. Viszont mindnyájan tudjuk, hogy a meleg igen jó dolog. Azt hiszem, közülötök senki sincs más véleményen. Szent bölcseink szerint: Olyan dolog, melyről mindenki tud, nem szorul bizonyításra. Tehát a következő határozatot terjeszttem elő, mondjuk ki, hogy nagy bajban vagyunk, mert nagyon fázunk.

Indítványom egyhangulag elfogadtatott.

Pár korty vizet ittam, (az első beszéd után nem csöngötnek, hanem pár korty vizet isznak), aztán újra beszélni kezdtem:

— Tisztelt Uraim! Milyen

tervünk van a hideg ellen? Van-e egy eszménk, vagy bölcs tanácsunk? Azt hiszem, egyetlen segítség van csak, hogy mindegyikünknek kályhája legyen. Ezt a dolgot be tudom nektek észszerűen bizonyítani: Miután kályha nélkül fázik az ember, de ha van kályhája, nem fázik, úgy önként következik ebből, hogyha mindnyájunknak lesz kályhája, egyikünk sem fog fázni. Van ez ellen valakinek ellenvetése?

Az egész gyülekezet egyhanguan hallgatott.

Megint ittam egy pár korty vizet és meg ráztam a csengőt, (néhánykor ezt a két dolgot egyszerre teszik) aztán így szóltam:

— Igen tisztelt Uraim! A kályha, amelyről most tárgyalunk, tudjátok mi az? — A kályha az egy olyan dolog, melyet különböző anyagból készítenek: Van agyagkályha, van téglából készült kályha, sőt van kőkályha is. Akinek ilyen anyaga van, az bizonyára abból készíti a kályháját. De mit csináljanak ilyen magunkfajta emberek, kiknek nincs ilyen anyagunk? Nekünk tehát abból kell csinálnunk, amink van. És miután va-

E. M. Lilien: A vízözön. (Mutatványkép a magyar Lilien-bibliából.)

Die Sintflut.

Le déluge.

juk sok van, azt indítványozom, hogy készítsünk kályhákat! . . .

— Vajból? — vág közbe óriási hahota közben a tanács egyik örege.

Rögtön rácsengettem és megvontam tőle a szót.

— Marha, ökör, szamár, chelemi! (nagyon meg akartam őt sérteni) — kiáltottam. Ez már mégis csak nagyfoku szemtelenség! Persze sokkal jobb lenne, ha mi is úgy tennénk, mint mások; sokkal jobb lenne, ha olyanok lennénk, mint a többi emberek! De ha nincs más választásunk, hát azt kell tennünk, amit tehetünk. Addig nyujtózkodj, ameddig a takaród ér! mondja a közmondás. Kályhákat csinálnunk kell, rendes anyagunk nincs, vajunk azonban van: tehát egész világos a dolog, hogy abból csinálunk, amink van.

Hangos moraj kísérte szavaimat, mely később nagy lármává fokozódott. A fiatalok velem tartottak. Egyikük következőket mondta:

— Történjék bármi, csak tegyünk valamit. A tett emberi kötelesség; az embernek kötelessége, hogy valamit tegyen. A semmitemvés cselekedet nélkül igazán nem szép dolog. Ha valamit csinálunk, legalább megvan az a jóleső tudatunk, hogy tettünk valamit. Hadd lássa és hadd tudja az egész világ, hogy mi is emberek vagyunk.

Az öregek azonban ellenem voltak.

— Mit ér a tett, — mondták — ha az nem tartós? Mit érhet egy vajból készült kályha, ha az csakhamar elolvad? Mit használ ez és mi lesz a vége, ha csak magunkkal akarjuk elhíttetni, önmagunkat akarjuk becsapni, hogy valamit csináltunk? — Az öregek még avval is érveltek, miszerint ők tapasztalatból is tudják, hogy a vaj elolvad és a mi kályháinkat ugyanaz a sors fogja érni.

— De hiszen dermedtő hideg van! — kiáltottam én.

— De hiszen a vaj el fog olvadni! — kiáltottak ők.

— Istentagadók! Himpellérek! Gézenguzok! Csak nem akarjátok letagadni, hogy hideg van? Vagy talán faggyal akartok bennünket elpusztítani?!

— Isten ments! — kiáltottak ők. — De illik-e ilyen vajas tanácsokat adni, mikor azok végzete — olvadás?

— Szamarak! — kiáltottam megint én. — Csak bevalljátok, hogy hideg van! Csak elismeritek, hogy szükségünk van kályhákra? Hát akkor hogyan merészkedtek ellene beszélni?

Erősen megráztam a csengőt és lelkesedéssel folytattam:

— Először bebizonyítottam, — hogy hideg van; másodszor, — hogy van elegendő vajunk; harmadszor, — hogy a tett, amelyet az ember maga csinál, az melegít; negyedszer, — hogy a megkeményedett vaj tartós és talán meg is marad; ötödször is — bizzunk a jó szerencsében,

meglehet, hogy a mi vajunk egyáltalában nem fog elolvadni; hatodszor — annyi baj legyen, hisz bölcseink is már régen megmondották: Ha nem használ, de nem is árt . . .

— Éljen! — kiáltották a fiatalok és vállaikra emeltek.

Az öregek pedig lehorgasztották a fejüket.

Magától értetődik, hogy indítványomat elfogadták.

És mit szaporítsam a szót? — A fiatalok munkához láttak. Éjjel-nappal dolgoztak és nem nyugodtak addig, míg a vajkályhák el nem készültek.

Együttal elmondok nektek egy kissé furcsa eseményt, bár nem nagyon említésre méltó az egész. Ugyanis, mikorra a kályhák elkészültek és fűteni kezdtek bennük, hát azok elkezdtek egy kicsit olvadozni . . .

Azonban mi nyugodtak vagyunk, mert mi tudjuk, hogy eleget tettünk kötelességünknek, megcsináltunk mindent, amit csak lehetett.

Azután hozattunk tanult szakértő építészeket, hogy járjanak a dolog végére és magyarázzák meg nekünk igazi okát annak a kegyetlen jelenségnek, hogy minden, amit csináltunk, olvadozni kezd, és semminek sincsen tartóssága . . .

Hisz végül minden okozatnak megvan a maga oka. Egy szakértő írt is erről egy egész nagy könyvet.

Igaz, hogy a tapasztalt öregek most meg azt mondták: Miért keresitek ti az okokat? Hisz óva intettünk benneteket és megmondottuk, hogy ez lesz a dolog vége. Ami vajból készült, annak el kell olvadnia. — Izráel fiainak már régi szerencsétlensége ez, hogy mindent, amit csinálnak, vajból csinálják. Minden tanácsuk, minden terük vajból van. Hitközséget csinálnak — vajból; iskolákat létesítenek — vajból; még ujságokat is vajból alapítanak. Mindent, de mindent csak csupán vajból. Amit tesznek, csak azért teszik, hogy eleget tegyenek kötelességüknek, hogy önönmagukat áltassák és elhíttessék — hogy ők tettek.

Én azonban részemről csak azt kiabálom:

Balga zsidók, szerencsétlenek! Hát nem akarjátok még ennek dacára sem elhinni, hogy hideg van? . . .

Óh! Pedig én mennyire fázom! Jajj! . . .

Héberből fordította: *Eckstein Jenő*.

E. M.
Lilien
rajza.

Zeichnung
von E. M.
Lilien.

MAGYAR LILIEN-BIBLIA.

Szentírás a család és az iskola részére.

Szerkeszti Dr. FRENKEL BERNAT.

Az isteni gondviselés súlyos csapásokat mért, nagy megpróbáltatást szabva ki reánk. E próbát csak úgy állhatjuk meg, ha magunkba szállva, bensőleg erkölcsileg megújulunk és kötelességeinkre eszmélünk. Ehhez pedig elsősorban kell a visszatérés a Szentíráshoz. Igenis, visszatérés, mert fájdalommal kell tapasztalnom, hogy éppen a zsidók legkevésbé ismerik a Szentírást. Magam budapesti középiskolát végeztem, érintkezem sok úgynevezett lateiner emberrel, de bár a vallásoktatás az én tanulóéveim óta óriási módon föllendült, megdöbbenéssel vettem észre, mennyire nem ismerik a Szentírást, egész hitünk alapforrását, sőt úgynevezett jámbor, hithű zsidóval, ki pontosan jár templomba és minden szertartást megtart, kitűnően forgatja az imakönyvet és mégsem ismeri a Szentírást.

Az a pár részlet, mellyel a vallástani órákon, bibliafordítás címen megismerkednek, valóban a bibliának csak igen kis részét ismerteti meg, ifjúsági bibliafordításunk pedig eddig nem volt. Az IMIT bibliafordítása magas tudományos színvonalon áll ugyan, de nem való az ifjúság kezébe. Így nő fel ifjúságunk a biblia ismerete nélkül és e tekintetben messzire elmarad a protestáns-felekezetek mögött.

Dr. Frenkel Bernáté az érdem, hogy megalkotta a zsidó nevelés legfontosabb segédeszközét, a zsidó ifjúsági és családi bibliát. A könyv gyönyörűen van kiállítva. Lilien szép illusztrációi díszítik és külső megjelenésével vonzó benyomást tesz és igen alkalmas a biblia megszerettetésére. Ebben a formájában rendkívül alkalmas ajándékkönyv és ha egy második olcsóbb kiadás fog készülni, ez lesz a vallásoktatás legkedveltebb tankönyve.

A címlapon is áll, hogy ifjúsági és családi biblia. Joggal, mert a könyv igen alkalmas arra, hogy családi körben, szülőknek és gyermekeknek közös, épületes olvasmánya legyen, gondo-

san kerülve van benne mindaz, ami nem való a gyermeknek. A szöveg fejezetekre van osztva, minden fejezet megfelelő címmel ellátva, magyarsága nem idegenszerű, érthető és a tárgyhöz méltó.

Aki ezt a könyvet olvassa, meg fogja szeretni a bibliát és fel lesz keltve érdeklődése a héber eredeti után, úgyhogy becses segítőtársa lesz az úgynevezett bibliafordításnak. Épp azért meg vagyok győződve, hogy minden vallásanár örömmel fogja üdvözölni e könyvet és hűségesszövetségességét fogja benne látni.

Kétszeres örömmel nyulhatnak utána a szülők, mert végre megtalálták azt, minek hiányát eddig bizonyára érezték, a családi bibliát.

Kiemeltem a könyvnek azt az érdemét, hogy alapul szolgálhat a bibliának eredeti nyelven való tanulmányozásához, de nem kisebb az az érdeme, hogy a Szentírás ígét, az édes anyanyelven szólaltatja meg és így felekezetünk és a magyarság között benső kapcsolatot teremt.

Végül megemlíthetem, anélkül, hogy félre-

E. M. Lilien: Jákob és Ráchel. (Mutatványkép a magyar Lilien-bibliából.)

Jakob und Rachel.

Jacob et Rachel.

értésre adnék okot, hogy a zsidóságnak számos árnyalata van ugyan, de az összetartás, együttérzés alapja lehet mindnyájunk közös alapjának a Szentírásnak ismerete.

Bátran mondhatjuk tehát, hogy már rég nem jelent meg a magyar zsidóság szempontjából ennél fontosabb könyv. Ez nemcsak könyv, hanem tett, még pedig bátor tett, mert dr. Frenkel nagy fáradsággal, buzgósággal és kockázattal magára vállalt oly feladatot, melynek megoldása az egész magyar zsidóságnak kötelessége lett volna. Ezért vállalkozása megérdemli mindnyájunk elismerését és háláját és a zsidóság becsületbeli kötelessége, hogy e könyvet pártolja és minél szélesebb rétegben elterjessze. *)

Dr. Málnai Mihály.

A „BERDITSEVI“ ÉNEKEI

A „Mult és Jövő“ 1922. október 29-én tartott kulturestjének műsorából.

KADIS.

Egy nagyünnep reggelén — beszél a legenda — a berditsevi kabbalista, Rabbi Levi Jicchok ben Szoroh megelégedve Izrael szenvedéseit a goluszban, felsietett a templom frigyszekrénye elé, kinyitotta és gyönyörű melódiás hangján meghittent jóreggelt kívánt a Világ Úrának, kihez oly nagyon-nagyon közel érezte magát, aztán egyre tüzesedő hevülettel pörbe szállt a Mindenhatóval: Mit akar népétől Izraeltől, hogy a Biblia minden parancsát Izrael vállaira rakta és csak szenvedést küld rája. „És mondá az Ur Mózesnek: „Szólj Izrael fiainak“ — „parancsold meg Izrael fiainak“ — „beszélj Izrael fiaikhoz“. Mindig csak Izrael, Izrael, nincs elég nép a világon?! Fokozott extázisban felsorolja, kit vallanak a különböző népek uralkodójuknak, ő azonban csak a Királyok Királyát magasztalja. Végül szinte fenyegetésbe csap át, hogy nem mozdul el addig helyéről, míg vége nem lesz a golusznak, melynek nagy fájdalma ismét csak a „Jiszgadal“ enyhítő akkordjaiban csendül ki. A dal befejeztével — beszél a legenda — a „Berditsevi“ eszméletlenül összerogyott a frigyszekrény előtt.

Guter Morgen Dir, Ribajnaj sel Ajlom

(világ ura)

Ich Lévi Jicchok ben Szoro mi-Berdietsev

(Én Lévi Jicchok, Sara fia Berditsevhől)

Bin ich gekommen zu Dir mit a Din Tajro

(Porrel)

Vun dein Volk Jiszroel.

Wos hast Du zu dein Volk Jiszroel?

Wos hast Dich ongesetzt auf Dein Volk Jiszroel?

As wo nur a Sach, is „Emor el bené Jiszroel!“

(Szólj Izrael fiaikhoz)

As wo nur a Sach, is „Zaw el bené Jiszroel!“

(Parancsolj Izrael fiainak)

*) A könyv megrendelhető Dr. Frenkel Bernátnál Budapest, Teleki-tér 5. Megjelent az I. kötet füzve 265, kötve 350 K; egész finom papíron füzve 330, kötve 450 K.

As wo nur a Sach, is „Dabbér el bené Jiszroel!“

(Beszélj Izrael fiaikhoz)

Tatenju süsser in Himmel; Kamo ümosz jés

(Mennyi nép van a világon) *boajlom?*

Parszijim, Bawlijim, Edomijim! —

(Perzsák, babyloniaiak, edomiták)

Die Russländer wos sogén?

Dass seier (ihr) Kaiser is Kaiser!

Die Daitschländer wos sogén?

Dass seier Malchusz is Malchusz!

(uralkodó)

Un die Engländer wos sogén?

As seier Malchusz is Kaiser!

Un ich Levi Jicchok ben Szoro mi-Berditsev, sog:

Jiszgadal, vejiszkadás semé rabbo!

(Magasztaltassék, szenteltessék az Ő nagy neve)

Un ich Levi Jicchok ben Szoro mi-Berditsev sog:

Laj osus paj mimkojmi,

(Nem mozdulok el innen helyemről)

Ich well mich von Ort nischt rühren,

Un an Eck soll dos nemen,

Un a Szof soll zum Golusz nemen!

(És vége legyen a Golusznak)

Jiszgadal, vejiszkadás semé rabbo!

E-DÚDELE.

Dúdolótt énekel a kabbalista a Világ Úrának, akit végtelen szeretettel becézve ötször szólít meg egymásután. És a „Dúdele“ szójátékát felkapva, pantheisztikus éneket zeng a Dú-ról, a Te-ről, hogy ahol állok, ahol megyek, mindenütt Dú-Dú-Dú, Te-Te-Te Mindenütt az Istent látja És dalában, mely majd andalítóan dúdol, majd örömtől repesve ujjong, folyton ismétlődik a Dú-Dú-Dú, Te-Te-Te. Az egész mindenségben, keleten és nyugaton, északon és délen, fent és lent mindenütt csak Dú, Dú, Dú, Te, Te, Te. Ha jó dolgunk van — Te, ha Isten ments, rossz — jaj, Te, mindig csak Dú, Dú, csak Te

Ribojno sel Ojlom, ich wel Dir a Dudele

Du-Du-Du, Du-Du-Du — singen!

Ajé emzoacho? veajé loj emzuacho?

(Hol ta állak és hol nem talallak)

Wo kenn ich Dich ja gefinnen?

Un wo kenn ich Dich nischt gefinnen?

Du-Du-Du, Du-Du —

Dass wu ich geh — Du!

Un wu ich steh — Du!

Rak Du, nur Du, wieder Du, aber Du —

Du-Du-Du, Du-Du!

Is emizen (jemandem) gut — Du!

Cholilo schlecht — aj Du!

Aj Du-Du-Du, Du-Du-Du!

Misrach—Du, Maarov—Du!

(kelet — Te, nyugat — Te)

Zufojn — Du, Durojm — Du!

(észak — Te, dél — Te)

Du-Du-Du, Du-Du-Du, Du-Du-Du!

Schomajim — Du, Erez — Du!

(egék — Te, föld — Te!)

Maaloh — Du, Mattoh — Du!

(fönt — Te, lent — Te!)

Du-Du-Du, Du-Du-Du! Du-Du-Du,

Wo ich kehr mich, wo ich wend mich —

Du — Du!!!

DR. KAHAN NISON:
A STANISLAUI ZSIDÓ LEÁNYFARM

nálunk annyira megvetett, lenézett lengyel zsidók, vulgo „galiciánerek” földjén jártam. Letiport, nyomorgó páriákkal vélttem találkozni, kiket a lengyel földön dúlt háború véres forrása porba sújtott — és szembe-

találtam magam egy önérzetes, büszke zsidósággal, mely válságos helyzetében magára eszmélt, egybefogott és páratlan áldozatkészséggel és kitartással életet teremtett és kultúráját fakasztott a véres romokon.

Meglátogattam Stanislaut is, Keletgaliciának, vagy ahogy most nevezik, Nyugatukrainának fővárosát. Békében a zsidótöbbségű város (60.000 lakosa közül 40.000 volt a zsidó), melynek zsidó volt a polgármestere és képviselője is, virágzó kereskedelmével, humanitárius és kulturális intézményeivel mintaképe volt a lengyel városoknak. A háború mindent elpusztított: Stanislau 7 hónapon keresztül tűzvonalban volt, a külvárost keresztül-kasul szelték a lövészárkok, a város egy tucatszor gazdát cserélt és minden csere fosztogatással, rombolással és gyújtogatással volt kapcsolatos. Végül a virágzó városból már csak egy füstölgő romhalmaz maradt hátra. De alig, hogy elhallgatott a csatazaj, a „destruktív” zsidók hozzáfogtak az újjáépítés munkájához és Stanislau zsidósága kezdi kiheverni a háború súlyos sebeit.

Létküzdelmek közepette a galíciai zsidóság bámulatos önfegyelmességével rövid három esztendő alatt a jótékonyági intézmények szárait létesítette és *pedig saját erejéből*. Minden városban létesültek zsidó árvaházak, népkonyhák, napközi otthonok, gyermekmenhelyek, kooperatív kölcsönpénztárak, tanoncotthonok és emellett mindenfajta kulturális intézetek, héber

Nussbaum kisasszony, a farm főnöknője és helyettese.
Frl Nussbaum und ihre Stellvertreterin.

nép- és középiskolák. Mindezen intézmények Stanislauban is életre hívtak. Ezekon kívül van azonban a stanislai zsidóságnak egy intézménye, mely páratlan a maga nemében az egész világon, és ez a stanislai zsidó leányfarm.

Keletkezésének rövid története a következő: A háború után Stanislauban sok apátlan-anyátlan árvaleány maradt, minden támasz nélkül a züllésnek kitéve. A háború e szerencsétlen áldozatait a stanislai cionista nőegylet, a „Rachela” a szó szoros értelmében az utcákról szedte össze 1919 tavaszán azon célzattal, hogy a leányokból Palesztina számára becsületes, munkaszerető parasztnőket neveljen. A terv fölötté merész volt, a siker nagyon is problematikus, de a kezdeményező: dr. Alexander Rittermann stanislai ügyvéd vasakarattal diadalra vitte eszméjét és ma a stanislai leányfarmban ötvennél több

Jüdische Mädchenfarm in Stanislau.

A stanislai zsidó leányfarm.

Ferme de jeunes filles juives à Stanislau.

viruló egészségü, életvidám zsidó parasztleány él, tiz leány pedig már Palesztinában (közülük 6 Rison-Lecionban) mintaszerű mezőgazdasági munkát végez.

A „Rachel” 60.000 K-val kezdte meg 1919-ben munkáját és egy 3 holdas bérbevett ingatlanon rendezte be kerti gazdaságát 10 leánnyal. 1919 végén közadakozásból megvétellett Stanislau tőszomszédságában a jelenlegi farm: egy kb. 15 holdas ingatlan a rajta levő nagy lakóház-épülettel, utóbb még bérbevétellett egy szomszédos kb. 25 holdas ingatlan, úgy, hogy a farm jelenleg kb. 40 hold ingatlannal rendelkezik. A lakóházul szolgáló, 24 szobából és mellékhelyiségekből álló főépületen kívül a farmon az utóbbi két esztendő alatt több gazdasági épület épült, köztük egy istálló, melyben 4 tehén, 4 ló, borjú és kecske van elhelyezve.

A farm-telek emberemlékezet óta mocsár volt, ahol csak sás és vizinövény termett. Első dolog volt tehát e mocsarat kiszárítani. És ezt a felnőtt embernek is nehéz munkát 14—19 éves leánykák végezték: térdig, sőt övig vízben állva ásták a levezető árkokat, hányták a töltéseket, lépésről-lépésre termőföldet hódítva az ingoványtól. És e gyenge gyermekkezek minden férfisegítség nélkül, mindössze egy gazdaszmérnök és egy kertész vezetése mellett rövid három év alatt kiszárították a mocsarat és pompás kertiföldet varázsoltak helyébe, úgy hogy a farm jelenlegi értékét 60 millió lengyel márkára (15 millió magyar korona) becsülik.

Az ingatlan egy harmadrészen intenzív kerti gazdaság folyik, két harmadán pedig búzát és rozsot termelnek. Minden munkát kivétel nélkül a leányok végeznek: ők szántanak, vetnek, trágyát hordanak, kapálnak, kaszálnak, az istállóban ők gondozzák az állatállományt, ők a kocsi-sok is, és ők viszik piacra a terményeket, mind-egyikük szőrén üli meg a lovat, a favágást is ők végzik, sőt télen az erdőben a fadóntést is. Emellett természetesen a házimunkákról is maguk gondoskodnak: ők sütnek, főznek, mosnak és varrnak. A különböző munkák elvégzésére a leányok hetenként változó turnusokba osztatnak:

kerti-, mező-, istálló-, konyha-, mosó-, méhészeti munkára.

A munkanap nyáron hajnali 4 órakor veszi kezdetét és két órai ebéidő megszakítással esti 7 óráig tart. Ekkor következik a vacsora, vacsora után pedig héber társalgás, ének és tánc.

Télen a külső munkát felváltja a belső oktatás, mely négy hónapon keresztül a legnagyobb intenzivitással folyik és az elméleti mezőgazdasági ismereteken kívül az általános művelődésre és a héber nyelvnek mint élőnyelvnek oktatására terjed.

A népes leánytáborban az utóbbi két esztendő óta mind nagyobb számban a „chalucioth” (többnyire uricsaládokból származó, gimnáziumot végzett, Palesztinába készülő leányok) is kiképzésben részesülnek és ezzel nagy mérvben emelik a farm kulturális színvonalát. Azonban a munkában mi különbséget sem tesznek érettségizett urieleány és árva parasztleány közt és künt a mezőn, midőn felgyürt ruhában, meztelen lábszárakkal és feketére sült karokkal együtt kapál vagy kaszál vidám énekszó mellett a leánysereg, nyomát sem látni holmi osztálybeli elkülönítésnek.

És e nagy leánycsaládban mintaszerű fegyelem uralkodik. Csodálatosképen nem szigorú öreg nénikék tartják ráncban a fiatal tábor, hanem egy 20 éves chalucah, a szépségéről és erélyéről egyaránt híres Nussbaum Sára kisasszony. Ő a farm teljhatalmú parancsnoka és intézője. Falk gazdaszmérnök, ki a farmon csak mint bejáró működik, inkább csak a gazdasági tanácsadó szerepét tölti be, amint hogy a végrehajtó bizottság dr.

Rittermannal és nejével az élén is csak az adminisztratív ügyeket, beleértve a pénzügyi rendezését, intézi. A farm egyébként autonóm, és mint egy kisköz-

Fadóntés és favágás az erdőben.
Jüdische Mädchenfarm in Stanislau

Baumfällen und Holzhacken im Walde.
A stanislai zsidó leányfarm.

Favágás.
Holzhacken.
Ferme de jeunes filles juives a Stanislau.

társaság önönmagát igazgatja. És becsületére legyen mondva: az igazgató elsőrendű.

A farm szükségletének túlnyomó részét saját erejéből fedezi, az oktatásról is maguk gondoskodnak és jókedvéért sem igen mennek a szomszédba. Az egész farmot lendületes, fenkölt szellem tölti be.

A leányok tudatában vannak saját maguk és munkájuk értékének, önérzetesen, mondhatnám büszkén készülnek hivatásukra: hogy Palesztínának megteremtsék azt, aminek ott ma még a legnagyobb hiányát látják: a dolgos, képzett zsidó narasztasszonyt.

A stanislai zsidó leányfarm.

Jüdische Mädchenfarm in Stanislau.

HOLDER JÓZSEF: HA UJVARI PÉTERRE GONDOLOK *Harminc éves írói működésére.*

Egynéhány kis madár ott sétál a háza felett és hallgatja énekét. Ez jut eszembe, ha Ujvári Péterre gondolok. Ez a vén diófa, mely lágy, tavaszos ujjaival házának homlokát simogatja, égi titkokat susogva. Egynéhány kis rózsabokor, napban ragyogó és finom tavaszi szellőben ringatózó, felém küldi illatos lehelletét, csipkésen égő lángját, és egy tavaszra gondolok, ó egy tavaszra, mely messzi van és mégis, mégis itt zeng valahol a közelemben, a láthatatlan közelemben. A szívemben talán? Ugy érzem, hogy ez a tavasz, ha elmullott is, itthagya nekem melegét, gyönyörét, fájóan szép sugarait, itthagya a szívemben örökre, örökre. És ez a tavasz ragyogni fog bennem sokáig és dalolni fog, dalolni, mert ezt a gyönyörű szép tavaszt Ujvári Pétertől kaptam. Ujvári Pétertől, a költőtől, a zsidótól, a drága, drága embertől.

Be rövid ez az élet! — sóhajtoznak az emberek. Fájdalmas sóhaj ez, mely magába göngyölget sok-sok szürke napot, sok munkátlan órát, sok üres évet és gyakran egy egész életet, egy egész szürke életet. De vannak Életek és vannak Tavaszok és Lelkek vannak, melyek színessé teszik ezt, a szürke életet és szürkévé ezt a fájdalmas hazug sóhaj: be rövid ez az élet! Mert ha Ujvári Péterre gondolok, eszembe jut, hogy vannak harmincévek, ragyogóak, szentek, termékenyek, vannak órák, melyek szívárványos színekben átívelik az egész végtelent, melyek hosszú-hosszú életűek, melyek túlélnek az alkonyatokat és vannak szent nagy pillanatok, melyek tavaszt dalolnak a tél derekán és sugarak vannak, a Lélek sugarai, melyek felolvasztják a szívekben összegyülemllett jegeket és ezekből

szép harmattavak lesznek, melyeknek habjaiban sok-sok kis rejtelmes hárfá játszik: be szép is ez a nyomorult élet!

És néha beborul a égbolt és ki látja azt olyan sötétnek, mint az, aki szívének egy dobbanásával ezer napot ragyogtat meg? Ki érzi anynyira a billió könnyekből habokat verő tengereknek keserű-sós ízét, mint az, akinek ajakáról édenizű, méz csepeg? A világfájdalom az ő fájdalom, egy testvérnek jajkiáltása, szívét darabokba szaggatja és az sajog kínjaiban és égbekiáltó sóhajokat hallat. Istenem, a forma teljesen mindegy. Vezércikkben vagy drámában sírja-e ki a szív az ő bús elegiáit, vagy pedig egyszerű kis karcolatokban; magányos, árva könnyekben. Oly mindegy! A fő az, hogy a szív érez, a szem könnyezik és a könny ragyog, fájdalmasan ragyog és akad tán egy-egy ember, aki e könnynek egy-egy kis cseppecskéjét felkapja és az bevilágít elhomályosult lelkébe és öntudatra ébreszti. Be szükséges az öntudat! Ó szent diagnosztika!

Régebben más szelek fújtak, lágyak, tavasziasak. Simogatták az embereket, és ilyenkor a gyengék meg szoktak felejtkezni arról, hogy jöhet még a tél is. És most ismét Ujvári Péterre gondolok, aki a tavaszban is látta, hogy a viruló babérok is halandók akárcsak az ember és annál sokkal több egy nép élete, mely örök is lehet — ha hűtlenség, önmegtagadás nem vágják el fonálát. Látom szatirikus mosolyát, a régít, mikor nézte azokat, kik siettek a lehullott babérmaradékokat felszedgetni és hallom hangját, az újat, mely égbekiáltóan vádolja az önmegtagadókat, a hűtlenekeket és riaszt és ébreszt öntudatra és önmegbecsülésre.

És messziről köszöntöm Ujvári Pétert, a költőt, a zsidót, a drága, drága embert!

KISS ARNOLD: SAMU BÁCSI

ingár, alacsonytermetű férfiú volt a „kehila kedausó” egyházfija, a népszerű Samu bácsi, teljes nevén és teljes címeivel: Leider Sámuel, a nagyterenyei izr. hitközség autorizált metszője, sámesze és előimádkozója, helyettes mőhelja, karvezetője, szopránja és baritonistája.

Generációk libáit és egyéb szárnyasait ő szállította át a Hádész-be, s ez okból az élces Dr. Rózsafi Aladár, ügyvéd, és a kile legnagyobb pose-ja (Samu bácsi: Dr. Rósefi-nak nevezte) „liba-káron”-nak csúfolta, azt a méltatlan vádat terjesztve róla, hogy a kése alatt a libák háromnegyed része „tréfe” módon leheli ki lelkét, s ennél fogva joggal illeti meg a „liba kár”-on cím; az egyházi melódiái, a péntek esti „vesomru”, az engesztelőnap borongó-nótájú mincha-imádság, a semini aceresz „gesem” dallama nemzedékek ajkára szállott az ő ajkáról, s mint móhel, — messze környékek csecsemőinek boldog rívása hirdette, hogy így, hogy ennyi kellemmel széles e világon csak az egy Samu bácsi tudja zsidóvá avatni Izrael meghatottan nyivákoló újszülött fiait.

Samu bácsi tele volt élccel, találó kiszólásokkal, de egyben ő volt a földkerekség legkeserűnyesebb lelkületű embere. A kile-jéről azt mondta szatirikus példalódzással, hogy *azelőtt* volt egy-két olyan hitközség, amelyet tréfe mokaumnak tartottak, de az abban lakó kevés balbósz mégis mind kóser balbósz volt, holott *ma* minden kile: kile kedausó-nak nevezi magát, de a benük élő balbószok: mind „tréfene balbatim”.

Egyszer kérvényt adott be az előljáráshoz, hogy tekintettel a nagyszámú családjára, emeljék föl az évi járandóságát, mivel — úgy mond Samu bácsi — csak a közelmúlt peszach-ünnepen azt imádkoztuk a harmatért való könyörgésben: *lechajim velau la movesz*” (életre és nem halálra). Ezek a szavak az én fizetésemre emlékeztetnek engem: „Önök, tisztelt kile, anynyit adnak nekem *életre*, hogy éppenséggel éhen ne *haljak* a családommal együtt, de megélni belőle nem tudok. Sok a meghaláshoz, de kevés a megélhetéshez.”

Két gábeja volt Samu bácsinak. Mindakettő órásmester volt, mindakettő nagy zsarnok volt, mindakettő a kile legnagyobb potentátorának tartotta magát. Mindakettő sok keserű órát szerzett Samu bácsinak a pasáskodásával, az egyik a széfer mellett *álló* gábe volt, annak legalább egy jó tulajdonsága volt, ha ő maga nem is adott soha egy megveszekedett garast se, emberfiának, de legalább a tórához felhívottakat buzdította, hogy adományozzanak a hitközség alkalmazottjainak, a másik azonban se maga nem adott, (a kezét örökké görcsösen a *zsebébe* szo-

rítva tartotta), de másokat is lebeszélte, hogy adjanak. Samu bácsi egy ízben egy újonnan alkalmazott helyettes sámesznek így mutatta be a két órásmester gábet: „Wissen sie, in der Tajre stehen zweierlei Uhrmacher benannt: einer heisst Elizur ben *schdEUR* (Stehuhr), (a gábe, aki a tóra mellett áll), und der andere: Schamua ben *sackur* (Sack-Uhr) (a gábe, akinek a marka, mint a zsebóra, mindig a zsebébe van dugva). Ich empfehle ihnen, lieber zum *Stehuhr*, als zum *Sackuhr* zu gehen.”

Fanyar zsörtölődzéssel mondta a köszívű jótékonysági előljáróról, hogy a temetőben előre megvett sírhelyéért a chevra milliókat ha kér, akkor se sok, mert hiszen ő, az előljáró úr, örök időkre vásárolja meg magának a sírhelyét, nem úgy, mint az igazak, akiknek föltámadásuk lesz, ha majd a Messiás beléfú a kürtjébe, s akik így csak ideiglenes földrészt vásároltak maguknak.

Egy jámbor jövevénynek, aki péntek alkonyat tájban érkezett a hitközségbe, amikor az azt kérdezte, hogy hordhat-e itt valamit a zsebében szombat napon, azaz, hogy van-e *eruv?* (2000 ölnyi elkerített határ, amelyen belül szombati napon járni szabad) Samu bácsi azt felelte: „Hier können sie tragen, weil hier ein érev rav (csöcselék nép) ist.”

Az ilyen kiszólásai nem mindig hoztak bábért Samu bácsinak. Egyszer dorgáló átíratot is kapott az előljárástól, mert a tóra felolvasása után, a fukar és könnyű vallásosságú tüveköl bosszantására, aki mézárósmester volt, s azt az utasítást adta Samu bácsinak: hirdetni ki a templomban, hogy a húst ezentúl húsz krajcárral olcsóbban méri, ezt az utasítást a következőképpen foganosította: „von heute an hackt reb Lézer Kacef tüveköl (seinem Concurrenten zu Trotz) Koscher-Fleisch um 20 kr., fett wie ein Chaser!” s azután grandezzaival ölbe kapta a széfert s úgy énekelte Samu bácsi harsány hangon: „jehallu”, dicsérvétek az Istent...

Samu bácsi azonban csak a szájával hősieskedett, különben pedig meglehetősen gyáva férfiú volt. Ami kitűnik abból a különös jelenségből is, hogy *nem mert* — *enni*. Nem mintha a gyomra lett volna rossz, — hála az ég kegyelmének! — csodálatraméltó adagokat tudott bekebelezni egy-egy paszitán, lakodalmon és purimi vagy szimchásztorai alkalmatosságokon... de nem mert enni odahaza...

Félt a kiletől. Félt, hogy megsokalják a szerény kása-vacsoráját, félt, hogy kihívja a kile rosszalását, ha megtudják, hogy ő és a családja enni is merészkednek néhanapján, pláne, mindennap, rendes ebéd- és vacsora-időben.

Azért is étkezés közben gondosan leeresztette a rolókat az utcára nyíló szobájának ablakán s idegesen rázkódott össze, ha a gyerekek túlhangosan csörömpöltek a késekkel, kanakkal.

Hátha arra megy a nagyhangú Spitzer, a bikur chevre gabe, benéz az ablakon, meglátja az étkező „domestik” családot, összecsapja a két húsos tenyerét: „*Gott über die Welt! auf Kol's Kosten!*” Hátha arra jár a piacról hazatérőben nagy kövér libával a kosarában Frau von Rele Weichherz, a jótékony nőegylet szegénygondozója, meghallja a kanálcsörömpölést, s megbotránkozott haraggal szólna: *Eine Unverschämtheit! Kol muss da einschreiten!*”

A négyéves Izidor gyereket, a legkisebb fiát Samu bácsi egyszer iszonyúan eldöngette, (pedig imádva szerette a gyerekeit) mert egyszer a kapuban evett lekváros kenyeret.

— Tönkreteszél, te istentől elrugaszkodott gézengúz! — ordította magánkívül Samu bácsi — elveszitem miattad az állásomat . . . meg ne lássam ezt máskor. Enni csak benn a szobában szabad, ha senki se látja.

A kile megbotránkozásától való félelmét kiterjesztette Samu bácsi más térre is. Így például az egyik kisleánya, az Ilonka határozott zenei tehetség volt. Samu bácsi felesége, az áldott jólelkű Teréz néni abbeli véleményének merészkedett kifejezést adni, hogy az Ilonkát zongorázni kellene taníttatni. Szegény ember gyereke: hátha valamikor azzal a tudásával kereshetné a kenyerét.

Samu bácsi elszörnyedt. Soha rossz szót nem mondott a feleségének, de most kitört belőle az indult:

— Asszony! Rézele lében, te vagy az én legnagyobb ellenségem. Zongorázni csak a rasekól meg a dr. Rósefi leánya tanul. Tudod te, mit jelent az „*Flöten gehn?!*” Nos hát, abban a percben, amikor az Ilonka — 120 Jahr soll sie leben — ráteszi az ujját a zongorára, kann ich auch *Flöten gehen*, azaz *pléte gehn* von Nagy-Terenye. Komtessek nevelésére nem tart a kile sliach czibert.

A bicskei sógorával meg azért tartott haragot Samu bácsi, mert az egyszer, atyafi látogatóba jöve hozzá, kocsin hajtatott a messze pályaudvarról Samu bácsiék lakása elé.

— Mit gondolsz? — förmedt reá Samu sógor — azt hiszed-e, hogy én ezt szárazon fogom elvinni?! Ezért, igenis ezért, a legközelebbi kólgyűlésen le fogják szállítani a fizetésemet. Azt fogják mondani, akinek ilyen pórec, ilyen nagy uri familiája van, az nem szorul a kilere . . .

Ha valami élelmiszert szállított haza, a családjának Samu bácsi, az „egyházfi”, (mert a családját végtelen gyöngédséggel szerette, s minden tőle telhető, szerény áldozatot meghozott érte) azt a legművészibb ravaszkodással és furfanggal cselekedte meg. Péntek estére csirkét vagy halat vásárolt. A csirke fölé, vagy a hal fölébe a kosarába zöldséget rakott, hogy észre ne lehessen venni, rejtett, szűk zúgutcákon bujdosott haza a piacról, a zsidó templom utcáját messzire

elkerülte, az egész úton hazafelé izgatottan dobogott a szive; jaj! ha a kile egyik emberével találkozna mostan, majd meghalt már a pusztá gondolatnál is az ijedtségtől — lihegve érkezett haza a rejtett utakról, s boldog volt, ha zsákmányát végre biztonságba helyezhette a konyhában, amelynek ajtaját rögtön beriglizte. Mintha csak lopott volna — csirkét vagy halat a kiletől.

És mégis, egyszer mégis pórul járt Samu bácsi, az egyik ilyen alkalommal. Chanuka szombat előtti pénteki hetivásár volt. Samu bácsi szorongó szívvel elhatározta, hogy péntek estére libát vásárol. Olcsó volt akkor még, különösen a délvidéki piacon a liba. Egy forintért szép hizott ludat lehetett vásárolni. Igaz, hogy a sliach cziber-nél „joggal” könnyelműségnek minősíthette az egyforintos libát az érdekes kilebeli előljáróság és az árgus-szemű balbatim nagy része.

Bekövetkezett a katasztrófa! Samu bácsi megvásárolta a libát, eldugta aggódó gondossággal a kosarába s megindult a szokott rejtett utakon, hazafelé.

Befordult a néptelen kálomista közlébe. Emberfia nem igen jár azon a szűk, csatakos, nyakig sáros kis közlén, hát még zsidó! mit keresne az a kálomista közlében?!

Megy, mendégél, óvatosan lopakodik Samu bácsi, a falhoz lapultan a kálomista közlében, — senki, senki, élő lény, rajta kívül nincsen semerre, Samu bácsi boldog nyugalommal lépdegél — hát egyszerre csak, Uram! Isten! a tulsó sarkon egy ember fordul be a közlébe, hatalmas, szélesvállú alak, jön ám egyenesen szemközt Samu bácsival. Samu bácsinak izgalomban lüktet a szive meg a halántéka. Visszafordulni már nem lehet! A szűk utcácskában ez nagyon feltűnő lenne, még azt hinné az az ember, hogy valami tolvaj, s utána vetné magát. De hát ki mondja, hogy az a szemközt jövő ember: zsidó? Lehet az keresztény is! S akkor nincs semmi baj!

És Samu bácsi megnyugovó szepegéssel óvakodik beljebb a közlébe.

Jön, jön közelebb az a szélesvállú alak! Közelebb! egyre közelebb! És Samu bácsi elhalványodik! A homlokára kiül a veriték. A szive majd megszakad az izgalomtól.

Fölsimerte. Nincs kétség benne. Ő az. Reb Kalme Herskovics, a chevra-gába, a legszajásabb, a leghangosabb, a legkönyörtelenebb „*Kól's Mön*”. Aki örökké azért ordít, hogy a kile nem „*Versorgungsanstalt*”, nem hitközségi alkalmazottak „*Mastanstalt*”-ja, hogy a kile úgy fizeti a sameszt, (heti húsz krajcár javadalmazással, Nebenemolumenten inbegriffen), mintha főispánt tartana, hogy a rabbi a mult héten megint öt forintot keresett egy lakodalmon és ez nem járja, hogy a kántor tegnap ebéd után feketézett, s hogy a másodsámesznek újra gyereke született, s ez se járja, „*denn Privatpassionen zu bestreiten, dazu ist die Kile nicht ver-*

pflichtet" — hát ez a Reb Kalme Herskovics jött egyenesen szembe Samu bácsival ott a kálomista kis közlében. És Samu bácsinak liba gágog a kosarában! Mi lesz ebből?! Uristenem, mi lesz ebből?!

S mint a végzet, mint a sötét fátum a görög tragédiákban: elkerülhetetlen — úgy sujtott le a viharos villám szegény Samu bácsi árva fejére.

Reb Kalme Herskovics összetalálkozott a kálomista közlében Samu bácsival.

A szeme megvillant. Meghallotta a kosárban árulkodó libagágogást. Gúnyorosan rekedt hangon förmedt szegény Samu bácsira:

— Vos trógen Sie hier?! — s fölemelte a kosár födelét. S meglátta a libát.

— E so! E Ganz! e fette Ganz! Domestik müz men san ün e gesünder Azesz-Pónem! . . . én egy fél éve nem ettem libapecsenyét! De majd megmondom meine Ansicht a gyűlésen a rasekólnak!

Samu bácsi hebegett, úgy hápogott, mint a liba a kosarában, de reb Kalme Herskovics dühösen elrohant, be se várva a Samu bácsi mentetődését.

És reb Kalme Herskovics be is tartotta a szavát. Interpellált a legközelebbi gyűlésen.

Ékesszólóan beszélt. A meg nem hamisítható közvéleménynek adott kifejezést:

— Hogyan tisztelhesse — mondotta többek között nagy és általános helyesléssel kísért fejtegetésében — hogyan tisztelhesse a hitközségi domesztik a balbósz, ha ő fokhagymával spékelt libamellét ebédel szombaton, holott nem egy balbószról tudja, hogy az csak ganev-nélküli sóletet ebédelt?! Ezért emelik a hitközségi adókat?! Verbrennt soll e várn! E so e Azesz mechüczef pónem! E so e niemand vün e Sajchet! Hogy nem tud megélni a fizetéséből?! Soll er Steiner klopfen gehn! de ne tömje magát libával?! Ki ad énnekem?! Ich soll e so leben, ha ez

a hitközségi gazdálkodás így megy tovább, külön orthodox hitközséget fogunk alakítani, a lemerrel a középben!

Reb Kalme Herskovics a hitközségi ellenzék vezetője volt. Az úgynevezett görény-pártiak főmatadorja. Azért nevezték őket görény-pártiaknak, mert görénypolitikát űztek a kilében. A finomabb érzésűeket, a műveltebbeket akarták kifüstölni a vezetésből. Ha már érvekkel nem győzték: mázsás gorombaságokat vagdostak a rasekól-pártiaknak, a Wiesele, a hermelin-pártiaknak fejéhez, akikről feltételezték, hogy nem sokáig bírják a görényillatot, s mint a hermelin, inkább elfogatja magát, de a mocsarat kikerüli: úgy egy pár jól alkalmazott „mamzer benenide!“ „cházertfresser!“ „Kélev sebekluvm!“ „pose sebecosim!“ „e kepöre soll e warn!“ „Kileganev!“ közbekiáltott kedveskedések hatása alatt összeszedik a sátorfájukat, s átengedik a hitközségi vezetést a diadalmas görényeknek.

A művelt dr. Rósefi, a gazdasági előljáró válaszolt Reb Kalme Herskovicsnak.

Ő nem lát tulságos bünt abban, ha a hitközségi alkalmazott egyszer egy esztendőben, szombaton libát eszik. Sőt ő, a maga részéről, IV. Henrik király mondását variálja ez esetben: „Je veux, que le samedi chaque domestique et bal kajre ait sa poule au pot,“ (azt akarom, hogy szombaton minden hitközségi alkalmazottnak meglehessen a maga tyúkjá a fazékban). Hagyjuk már végre abba az alkalmazottakon való örökös lovagolást. Részemről elegendőnek tartom a jelen esetben, ha Leder Sámuel egyházfit jóakarátúan megintjük, hogy életmódjában kerüljön minden közbotránkozást előidéző szerénytelenséget — az elcsapatáshoz való indítványhoz semmiképpen se járulok hozzá.

A hermelin-pártiak, a rasekólék pártja győzött. Herskovics, a főgörény egy tintatartót vágott az elnöki pódiumhoz, s pártjával kitódult a teremből „e misze mesüne sollen Sie einnehmen“ csatakiáltások közben, kilátásba helyezve, hogy a legközelebbi választáson irmagot se hagynak a jelenlegi előljáróságból.

Leider Samu, egyházi pedig megkapta az előljáróság jóakarátú figyelemztetését, nehogy a jövőben szigorúbb rendszabályokhoz kellessék az előljáróságnak nyulnia, hogy „kihívó dözsöléssel“ ne ingerelje ezentul az „ajlem“-ot (a közvéleményt).

Samu bácsi ezentul még kesernyesebb lett, még többet szidta családi körében a kilét, s még titokzatosabb módon táplálkozott a családjával együtt.

Libát nem vett maga többé, hanem az egyik nőtestvérével hozatott, aki maga is balbószte volt. A gyerekei

A kismartoni régi temető.

Der alte Friedhof in Kismarton.

L'ancien cimetière de Kismarton.

tüntetőleg tökmagot majsoltak az utcán, s azt mondták, hogy vacsoráznak.

— Meztláb kell járnotok — mondta keserű haraggal Samu bácsi a gyerekeinek — hogy ki ne fusson a reb Kalme Herskovicsnak, annak a gázlennek a szeme. Bár kifutna! Sápadt-nak és rongyosoknak kell lennetek, hogy ki ne szaladjon Frau von Rele Weichherznek, a jótékony nőegylet pénztárosnőjének az epéje. Bárcsak kiszaladna!

Családi körében egyebet se tett Samu bácsi, mint a kile potentátorainak a jól sikerült portraitjeit festette zamatosan kesernyész gúnnyal, úgyhogy a felesége meg a gyerekei egyebet se hallottak naphosszat, mint a balboszok szivtelenségének az ecsetelését. Ajrech, vándorszegény ha jött a kilebe, az másutt alig kapott péntek-esti vacsorát, csak Samu bácsinál, „dosz jidische Herz!” — mondta gúnyosan Samu bácsi, amikor az elmondta, hogy a chevre gábe kiutasította a házából, s alaposan lefestette a kilebeli potentátorokat, ezzel könnyítette a lelkén Samu bácsi.

A gyerekei alaposan meg is utálták a szülői ház keserűség hangulatának hatása alatt a zsidó kilét. Amikor Samu bácsi egyszer elmondta, hogy a multkor a hitközség két tanítója a városkertben nyilvánosan sörözni merészkedett, s Lébele Kélev és Tanche Repedt (két balbósz gúnyneve) belépve a kerti helyiségbe, meglátták a vakmerő lumpokat, amint egy-egy pohár sört fogyasztottak: Tanche Repedt hangos gúnnyal mutatott rá a két tanítóra: Sehst'e, ünsere Brajdfresser! (Professor) — az Izidor gyerek, Samu bácsi legifjabb sarjadéka, a II. gimnáziumi osztály legjelesebb tanulója (ami szintén hitközségi közfelháborodást idézett elő: hogy mert a domestik fia a legjobb tanuló lenni?!) elkeseredetten kiáltott fel: „Apám! ha én nagy leszek: kikeresztelkedem!” amire Samu bácsi iszonyúan eldöngette az Izidor gyereket.

A Náci fiából rabbit szeretett volna nevelni Samu bácsi, Pozsonyba akarta küldeni, a jesivába, de a Náci gyerek kijelentette, inkább hókaparónak megy, mint zsidó község rabbijának . .

Igy multak az évek. Samu bácsi egyre öregebb lett, a haja ezüstösre öszült, a lelke egyre keserűbb lett. A kilét mindjobban megutálta. Csak a hitközségi alkalmazottak, vele együtt szenvedő bajtársai iránt érzett részvételtjes szeretetet.

*Jeruschálemi Izsák sírköve a kismartoni temetőben 1722.
Grabstein Izsák Jeruschálem's in Kismarton 1722.*

És egyszerre csak a sors, a szeszélyes sors kezdett nagyon melegen rámosolyogni Samu bácsira és a családjára. Az Ilonka lányába, gyönyörű szőke, lenvirágszemű hajadon volt, akiért bomlott a város aranyifjusága, s akihez a gimnáziumi ifjuság költői a lepedőbb verseket írták, s aki a kile ujjabb és szörnyű megbotránkozására egyre-másra kapta az éjjeli zenéket, az Ilonkába belészeretett egy fővárosi nagykereskedő. Gazdag asszony lett belőle, sokkal vagyonosabb, mint a rase-kólné, s emiatt gyakori pukkadási rohamok környékeztek az egész nőegyletet; az Izidor gyerekből is nagy ajser lett, egy előkelő fővárosi banknak lett a vezérigazgatója, s ha lejött Nagy-Terenyére, az apja látogatására, legalább is „mafter”-rel kellett mechabedolni a templomban, a Náci gyerekből köz- és váltóügyvéd lett egy

tekintélyes vidéki városban, maga is rasekóli méltóságot töltött be, s a terenyei rasekólt per „collega uram”-nak szólította.

De Samu bácsi még mindig félt enni a kilében. Atavisztikus, kiírthatatlan félelem lakott a lelkében, s ha gazdag gyerekei ott ültek szerény hajlékában az asztala mellett, amikor hazajöttek látogatóba az apai házba: még mindig leeresztette a függönyöket étkezés ideje alatt.

— Ich hab' nicht gern, wenn sie zerspringen! Ribajne sel ajlom! wenn se nor zerspringen! — mondogatta állhatatosan, amikor a gyerekei megmosolyogták aggodalmaskodását.

A gyerekei váltig a lelkére beszéltek: tenné le a sámeszi állását, nem szorul reá, ők uriasan gondoskodnak róla a mamával együtt.

De Samu bácsi hallani se akart erről. Hogy őt a gyerekei tartják el! Nem, ezt nem tudná elviselni. Jó gyerekei vannak, az Isten tartsa meg őket! de erre nem akar rászorulni soha, amíg él.

Végre aztán Izidor fia, a fővárosi vezérigazgató kitalálta a módját, hogy az öreg urat levegye a lábáról.

Hazajött Terenyére, a lelkére beszélt Samu bácsinak, élénken ecsetelte, hogy milyen szegénye az a gyerekeinek, hogy dacára előkelő és nagyvagyonú sorsuknak, az apjuk: terenyei sakter, mit szól ehhez a világ?! hogy ilyen állásban hagyják az apjukat tengődni, és „mocze sabeszkor”, az avdóle gyertya ellobbanása után, komoly és nagyjelentőségű tervet terjesztett az apja elé. Tudja, hogy a papa nem tud elszakadni Terenyéről, ahol megöregedett, nem is akarják hát a gyerekei innen elvinni, hanem a Sándor sógor-nak, az Ilonka urának, a pesti posztónagykereskedőnek ugyanis az a szándéka, hogy Terenyén fióküzletet alapítson, ami a délvidék eme szépen fejlődött városában igen hasznos vállalkozás. Ebben a vállalatban, ő, Izidor is társ lesz. Minek vegyenek idegen embert a vidéki üzlet vezetésére, mikor itt van a papa?! Ért is hozzá, hiszen, valamikor, ifjúságában a papa rőföskereskedő volt Kikindán, s csak miután tönkrement, csak azután lett Terenyén sakter; („cibüesz gesógt!”, mondja a papa) vállalja el hát a papa a vidéki fióküzlet főnökségét!

Samu bácsi egész éjszaka le nem húnyta a szemét, annyit töprengött a terven. Hosszas lelki tusa után jutott arra a megállapodásra, hogy ezt az ajánlatot, szülői büszkesége megsértése nélkül csakugyan el is fogadhatja. Dülőre jutott: — s a szive megdobbant az önérzettől — balbósz lesz Terenyén.

Másnap az Ilonka lány is hazaérkezett az urával. S most már gyorsan peregtek az események. Megállapították, hogy a főutcán, a Hammerschlag-féle házban bérelnek üzlethelyiséget.

Egy hónap se telt belé és Samu bácsi, a főutcai „Berger Sándor és Társa” impozáns portá-

lés posztónagykereskedésnek főnöke gyanánt sürgött-forgott az üzlethelyiségben.

Rövid idő múlva Samu bácsi tekintélyes balbósszá, úgynevezett „séner Balbósz”-szá nőtte ki magát a terenyei kilében. A multat hamar elfeledték az emberek. „Selisinek” hívták fel a széferhez, s egy év múlva már „chószén maftir” lett Szimchásztajrekor.

Most már nem eresztette le a rolókat a főutcára nyíló lakása ablakán, s a konyhában önérzetesen bátor rotyogással sült a pénteki liba. Csak a régi gyomor hiányzott némiképen az önérzetesen pirosuló pecsenyéhez és a biborosan csillanó péntekesti borhoz meg a szép pirosra sült barcheszhez.

Nemsokára tüvekólnak választották meg Samu bácsit. A hermelinpártiakhoz tartozott, de a görénypártiakkal se rontotta el a dolgát. Samu bácsi hova-tovább arra a meggyőződésre jutott, hogy egyben-másban talán mégis van némi igazuk a görénypártiaknak is. Jóságú ember maradt továbbra is Samu bácsi, bálcedőke is volt, de abban igazat kezdett adni a görénypártiaknak, hogy nem kell a kile pénzét olyan meggondolatlanul szórni, s hogy a domesztikok szerényebben is élhetnének. Nincs az sehol se megírva, hogy a sajchet-nek okvetlenül libaaprólékot kell vacsoráztatni minden péntek este.

A sámesz lakásban új sámesz lakott nagy családjával, most az eregette le félénk aggodalommal a rolókat az ablakon vacsora közben, s most az új sámesz mondogatta szepegő kétséggel a gyerekeinek:

— Tomer geht reb Smül Leider variber, ün wat sech aufhalten iber den Ganzbróten! . . .

Forró nyári délután volt. Samu bácsi, a tüvekől, Lébele Kélev és Tanche Repedt, hitközségi előljárók társaságában betért egy pohár sörre, a városkertbe.

Egyik asztalnál, egy-egy pohár sör mellett, újra a két zsidó tanító hűsölt.

Samu bácsi elment az asztaluk mellett. S odabökött a hüvelykujjával feléjük és hangos szóval mondta Lébele Kélevnek és Tanche Repedtnek:

— *Sehst'e, ünsere Brajdfresser!*

Dévényi Egon: Zsidó testvérem

*Zsidó testvérem, úvad hol leled?
Elüldöz ime, forrongó Kelet.
S ajtaját zárja reszkető Nyugat:
Zsidó testvérem, merre lelsz utat?*

*Zsidó testvérem, messze tájakra
Borongva vár egy százszor drága rom . . .
Az úton óva két csillag vezet:
A hő remény s a bús emlékezet.*

SÁMUEL GOMPERS, AZ AMERIKAI MUNKÁSVEZÉR

Sámuel Gompers, az amerikai munkás Unió elnöke a legérdekesebb és legértékesebb egyéniségek egyike. Nem izgató beszédekkel és nem gyűléseken való feltűnésekkel vívta ki, vagy verekedte ki a maga pozícióját, hanem a legkomolyabb munkával, céltudatos, energikus és kitartó munkával, amely végre meghozta a maga gyümölcsseit. Sámuel Gompers nemcsak fogalom, hanem valóságos hatalom, amellyel számolnia kell az Egyesült Államok elnökének ép úgy, mint a nagyiparosok és nagytőkések hatalmas trösztjének. Mert Sámuel Gompers egyetlen szavára megállanak az óriásgépek, szünetelnek az üzemek és eltűnik a nagy gyárak kéményfüstje. És mert a tömegek döntenek el azt is, hogy ki töltsen be az oceántúli birodalom elnöki méltóságát, Sámuel Gompers véleménye nem közömbös Wilson előtt sem.

Tizenhárom éves volt Gompers, amikor Angliából, elhagyva a szegény zsidó családi otthonát, átkelt a tengeren, hogy szerencsét próbáljon Amerikában. Alig szívta magába egy évig az amerikai szabad levegőt, már hozzáfogott a szervezéshez és életbe hívta a szivarkamunkások szervezetét, amelynek taglistáján ő töltötte be az első számot, ha már a gyerekembert mindjárt elnökké megválasztani nem lehetett. De ez is bekövetkezett nemsokára és az Unió a leghatalmasabb szervezetek egyikévé fejlődött Gompers vezetése alatt.

A munkásügy foglalta le Gompers minden figyelmét. A munkások abban az időben még nem voltak olyan privilegizált osztály, mint ma és a szervezés ügye sem folyt olyan simán és akadálytalanul. És hogy mit tett ezen a téren Gompers, azt legszebben tanúsítja az a körülmény, hogy még harminckét éves sem volt, amikor megválasztották az *Amerikai Munkásszövetség* (American Federation of Labor) elnökének, amely méltóságát mindmáig megtartotta, habár négyévenként újból, meg újból alá volt vetve választásnak.

Hogy mit jelent Gompers az amerikai munkásságnak, azt legjobban azok a humánus munkástörvények illusztrálják, amelyeket az ő energikus fellépése hívott életbe. Neki köszönhető többek közt a híres *nyolcórás munkaidő-törvény*, a *gyermekmunkás-törvény*, az *egészségtelen munkahelyek eltüntetésére*, a *vasutasmunkások tízórás munkamaximuma*, a *munkásnap-intézmény*. Gompers tehát tetteivel könnyítette meg az amerikai munkásság helyzetét.

Míg Gompers munkásszövetsége az idők folyamán szinte kispolgárrá fejlődött autochton munkásokat foglalja magában, az újabb bevándorlások folytán állandóan növekedő munkás-

*Samuel Gompers, der amerikanische Arbeiterführer.
Samuel Gompers, un des chefs des ouvriers américains.*

tömegeket a szocialista párt szervezte meg, amely bizony nem kimélte Gompers eddigi érdemeit és gyakran a legélesebben helyezkedik vele szemben. Különösen súlyos támadásokban volt része Gompersnek, amikor az amerikai hadüzenet után a munkásságot a háboruban való kitarásra buzdította. Gompers a hazafias kötelességet vélte teljesíteni, amikor a háború tényé vált és a hazája érdeke forgott kockán, a különböző külföldi bevándorlottakból álló szocialistapárt azonban a kapitalistákkal való szövetkezéssel vádolta meg a munkásvezért, aki annyi évtizeden át szolgálta híven a munkásság érdekét és most is ősz hajjal áll a helyén és meg nem tört erővel teljesíti nagyszerű hivatását.

Dévényi Egon: Este

*A meghitt este otthon köztetek:
A kis szobában gyertyaláng rezeg.
Apró gyertyák — a péntek esti fény,
Ma átnyilal a vándor bús szívéen.*

*És mégis, mégis, — messze tőletek:
Az élet itt is élet és meleg.
A péntek esti gyertyaláng lobog
S fényénél látom drága arcotok!*

nmár egy évtized mult el a Balkán-háború kitörése óta. A hozzá szorosan kapcsolódó világháború, majd az egymást követő forradalmak és egyéb megrázkódtatások elvágta minden fonalat, mely minket a külföld, de különösen a Balkán államokban élő zsidókhöz kapcsolta. A hozzánk érkező hírek nagyrészt a zsidók szenvedéseiről, vér- és vagyonvesztéseiről adtak számot. Ezért fokozott örömmel olvassunk minden munkát, mely a zsidók nyugalmas és tevékeny életéről nyújt felvilágosítást.

Wikos A. Bees a közép- és ujkori görögység legkiválóbb új kutatója, Görögország Szaloniki után legnagyobb zsidó községének, Janinának történetében érdekesen írja le a görög zsidók társadalmi, művelődési és vallási viszonyait. Míg Görögország keleti részén és a szomszédos szigeteken már a középkorban számos zsidó község keletkezett, például a szárazföldön a thesszáliai Larissában és Trikkalában, a görög szigetek közül pedig Zenten, Krétán és Korfun, addig Epiroszban az egyetlen város, melyben zsidók is laknak: *Janina*.

A zsidók Janinában valószínűleg a XIII-ik században telepedtek le, mert Tudelai Benjamin, aki a XII. században Görögországot beutazta, még nem tesz említést a janinai zsidókról. Míg *I. Theodoros Doukas Angelos Komnenos* bizánci császár (1216—1230) idejéből származó értesítéseink a zsidók üldöztetéseiről szólnak, addig a XIV. században uralkodó Palaiológok általában jóindulattal viseltettek a zsidók iránt. *II. Andronikos Palaiologos* 1319 februárjában aranybullát bocsát ki, amelyben a janinai zsidókat a többi, keresztény vallású polgárokkal teljesen egyenjogúaknak nyilvánítja és szigorúan megtiltja üldöztetésüket.

A törvény a következő: „*E városban a zsidók a többi polgárral egyformán szabadságot nyerne és zaklatás nélkül élhetnek.*”

Tehát a görög zsidók egyenjogosítása csaknem 400, illetve 500 esztendővel megelőzte az amerikai, illetve európai zsidóknak egyenjogosítását. Oly időben élveztek tehát a görög zsidók már teljes szabadságot, amidőn a nyugateurópai zsidókat még alsóbbrendű teremtményeknek tekintették és a legkegyetlenebb üldözésben részesítették.

Midőn a törökök Janinát 1431-ben elfoglalják, a zsidóknak privilégiumokban nyújtanak védelmet. Megengedik, hogy a várban letelepedhessenek. Ez idő óta a várban a zsidóknak külön városnegyedük van.

A janinai zsidók létszáma a spanyol és portugál zsidók bevándorlásával növekszik. De míg Konstantinápolyban, Smyrnában, Korfun s más-

hol a bevándorolt nyugateurópai zsidók emelkednek túlsúlyba és magukba olvasztják a görög zsidókat, addig a janinai zsidók a mai napig megőrizték sajátosságaikat és a spanyol zsidókat igyekeztek elgörögösíteni.

Janinában mintegy 3000 zsidó él. Konstantinápoly, Szaloniki és Drinápoly után tehát a negyedik helyen áll a Balkánon lévő zsidólakta városok között. „*Művelt, munkakedvelő, lojális, szerény és józan népelem.*”

Tevékeny részt vesznek a janinai, de általában a görög zsidók Görögország kereskedelmi életében. Élénk kereskedelmi kapcsolatban állnak: Velence, Nápoly, Triest, Páris, Wien, Odessza, s más városokkal. Kiválnak mint régiségkereskedők. Az ő közvetítésük révén értékes, antik egyházi kegyszerek kerültek a nyugateurópai városok muzeumaiba és mecénások tulajdonába.

A görög zsidó kereskedő föelvé, *hogy nagy forgalom mellett, csekély hasznot érjen el.* Ily elvvel sikerül azután görög társainak minden fortélyát és leleményességét ellensúlyozni.

Régebben a görög zsidók árúcikkekkel Albánia piacait is felkeresték, de a bennszülött albán kereskedők gyűlöletből és féltékenységből legyilkolták őket és a zsidó kereskedők nem keresik fel többé a görög piacokat.

Egykor nagy számban voltak iparosok a zsidók között. Selyemszövők, rézművesek, üvegesek voltak. Ma inkább kereskedők, bizományosok, fuvarosok, halászok. Az értelmiségi foglalkozást űzők között vannak: tudósok, hivatalnokok, tolmácsok.

A janinai zsidók csaknem teljesen elgörögösödtek. Népies ujjörög nyelven beszélnek. Csak az istentiszteletnél használják a hébert. A házasságleveleket, jegyzőkönyveket, végrendeleteket már az elmúlt századokban is görögül fogalmazták. Sajnos a régi vallásos tradíciók és szertartások mindinkább kivesznek a köztudatból. A közép- és ujkori zsidó irodalom csaknem teljesen ismeretlen előttük. De annál szivesebben olvassák az ujjörög szépirodalom termékeit. Modern vallásromboló tanok nem lelnek közöttük termékeny talajra, de annál több híve van a cionista nemzeti irányynak. Sőt ujjörög cionista sajtóorganumuk is van. A hitelhagyás náluk is sűrűn előfordul, ha nem is oly nagy mértékben, mint a nyugateurópai, különösen magyar zsidóknál. A mohammedán hitre való áttérésnél anyagi, a keresztény hitre való áttérésnél házassági okok játszanak főszerepet.

A görög-zsidó házasság gyakran szolgál a költészet motivumául. Így egy igen elterjedt ujjörög költemény tárgya, hogy egy Demos nevű epiroszi férfit megszereti a gazdag és szép Markada zsidóleányt és elviszi Phanariban élő szü-

leihez. (Phanarinak nevezik Konstantinápoly Aranyszarv mellett fekvő városrészét, mely ma is a konstantinápolyi görögség főfészke.) Majd Bukarestben, a fejedelem beleegyezésével a leányt megkeresztelik és megtartják az esküvőt. A költeményben, amely kultur- és nyelvtörténeti szempontból igen értékes, a férfiut Jásonnal, az aranygyapjú elrablójával hasonlítja össze a költő.

Az istentisztelet végzésére két zsinagóga szolgál. Az egyik közülük, mely a várban épült, művészettörténeti szempontból is értékkel bír.

Az istentisztelet nyelve héber, de a prédikációé ujjörög. A zsinagógával szoros kapcsolatban van a zsidó elemiiskola, ahol szigorúan vallásos szellemben nevelik az ifjuságot. *Tulajdonképeni modern értelemben vett zsidó iskolára a görög zsidóknak nincs szükségük, mert a különböző alsó-, közép- és felsőfokú tanintézetekben tárt kapukra lelnek a tanulni vágyó zsidó diákok.*

A görög zsidók európai viseletben járnak. Még a középkorban sem kellett a nyugateurópai zsidókat mélyen lealázó zsidó öltözetet viselniük.

Míg a középkori zsidó költészet remekei teljesen ismeretlenek a görög zsidók előtt, addig nagy mértékben terjedtek el közöttük az epiroszi görög népdalok. Könnyen érthető, hogy a görög zsidók oly szívesen énekelik a bánatos melódiájú és tartalmú epiroszi népies dalokat, amelyek annyira megfelelnek a dicső multon kesergő, a szenvedésekért panaszkodó zsidó léleknek.

Esküvők, táncvigalmak és más örvendetes alkalmakkor is szívesen énekelik a népies görög lyra termékeit.

A görög szabadságharc nem egy lelkesítő csatadalának akadt zsidó szerzője. Sok csatadal a ghettó szűk sikátorai közül indult hódító útjára.

A görög zsidók hűséggel ragaszkodnak a görög állameszméhez. Ellentállnak minden csábításnak, amellyel az olaszok, franciák, albánok megkörnyékezik. Mert a görög zsidókban erősen él a tudat, hogy szabadságukat csak ama görögség alatt őrizhetik meg, amelyhez már évezredekkel ezelőtt Philo is hozzátartozott.

A zsidók történetére vonatkozó értékes anyagot rejtenek magukban a görög-zsidó temetők. Nagyszámú sírkő-, oszlop- és egyéb feliratok várnak még megszólaltatásra.

Ennek tudatában a görög kultuszminisztérium felszólította a görög történészeket és archeologusokat, hogy sürgősen tegyenek jelentést a zsidó felíratos emlékekről.

A janinai vár a zsinagóga és mecsettel.
Die Burg von Janina mit der Synagoge und Moschee.

Bródy László: Két folyó.

*Az egyik folyó messziről zeng,
mint dajkanóta, szende, régi,
gyűlöletet mosott le benne
a Názáréti.*

*A másik folyó még messzebb van,
partján búsan delel a gúlya
és fürdeti Etele sirját
harsogva, zúgva.*

*Virágot szór rám két legenda,
de nem nyúlhatok a virághoz.
A Jordán nem fog sose látni
s a Tisza átkoz.*

*A Jordán multam ősi sirja,
a Tisza álmom temetője
s bitangul úszom, mint ökörnyál
a levegőbe!*

Dévényi Egon: Levél.

*Egy levél jött ma. Amely irta,
Aldott legyen a kéz.*

*S a szem, mely könnyét belesirta:
Mert attól oly nehéz.*

*A boritékot félve tépem:
Ez irás szent nekem.
És glóriásan tűn elébem:
„Én édes gyermekem!”*

*S olvasom százszor. — Amely irta,
Aldott legyen a kéz.
S a szem, mely könnyét belesirta:
Mert attól oly nehéz.*

KRAUSZ ANDOR: ŐSZI TRAGÉDIA

Október öt. — Egy végeláthatatlan, ólomszínű felhő volt az ég. Szitáló esőben, ritka ködök alatt messzire csillogott a síkos trottoár. Találkoztunk. Az egyetemi kapú árkádjai alatt. Zavartan és lehajtva kipirult fejünket. Még soha nem láttam és ő sem engem. De nem nyíló ajkkal egymásra ismertünk. Megfogtuk egymás kezét és elindultunk a ködbe. Légzésünk, mint az ő beszéde: halk volt, lassú és bizonytalan.

Igy mondta el:

„Ültünk. Százan. De lehet, hogy kétszázan is. Mert mindez nem volt fontos. Amint a tanterem falának színe sem, a kopott padok vagy a szomszédom arca. Csak a katedra szófolyamának muzsikás csobogása, melyet ittunk. Nyíló szájjal, kerekre tágult szemmel, feltáruit lélekkel. Csak azt és boldogan, mint a Megnyilatkozást.

„Láttál már követ vágni a tó síkos tükrére? . . . Belerikkantottak. Disszonánsan. Ujjam közt a toll nagyot rándult. Valami szépség meghalt. A fogalmak szavakká súlytalanodtak. Az arcomból éreztem, tűnik a vér és valaki kutatón a szemembe nézett. Szivem feldobogott a torkomra. Azt hiszem, idegesség vibrált a professzor hangjában is. De nem biztos. Akkor már nem tudtam ráfigyelni. Mint senki sem. És nem tudom, meddig tartott . . .

„Az ajtót felrántották és besodródta rajt vagy tizen. De az ezres tömegek izgatottsága féktelenkedett a szemük mögül. Rájuk bámultunk. Az egyik görcsösen belemarkolt a sapkájába és előbbre jött. Vagy két lépést. Megszólalt. Hangja csuklós volt, szava dadogó, a színe vörös: „Méltóságos Uram! . . . félbeszakítani . . . nem tűrhetjük . . . elégtétel . . .” Közben azt gondoltam: kár, hogy az arcát nem tudom megjegyezni és a fogasról kinéztem magamnak a kalapomat.

„A professzor felelt. Csendesen, bölcsen és a megszegyenyítésig szerényen. Mintha csak tovább tanítana. Melegségpárák szálltak fel bennem, de tudtam, hogy hiába. Kihuzódtak. A terem-ajtó harsányan becsattant. Mondatokban nem tudtak felelni, hát kívülről küldtek ordító szavakat. Mert ottmaradtak az ajtó előtt. A papirjaimat csomagoltam. Aggódalmasan, kapkodva, rendetlenül. És közben szétnéztem, hogy nem-e vették észre.

„Mialatt a kabátomat vettem, nem mertem senkinek a szemébe nézni. Végignézttem magamon, de nem gondolkoztam. Nem akartam gondolkozni. Indultam az ajtó felé. Nem emlékszem, gyorsan-e, lassan-e? Mindenesetre úgy szerettem volna menni, mint a többiek, akik nem félnek. És miért kellett nekem félnem?

„A folyosó fekete volt. De emberszélességnyi rés huzódott hosszant a tömegben. Vesszőfutás? Sójajok hidja? Csak az a kár, hogy hosszú, mert a vége mindegy.

„Kolléga úr!?”

„Ráhallgattam, hogy igen.

„Egy magas szőke az arcomba vágott. Ököllet. A szemembe véres karikák örvénylettek. Lehajoltam az elsodort kalapomért. Fellöktek. Elterültem a lábak erdeje közt. Belémrúgtak. Kúsztam. Valaki felsegített. Ismerős arc volt és azt hiszem résztvevő is. De jobban meggyűlöltem, mint a gúnyoszeműeket, vagy akik kézzel bántottak. Ugy rémlik, futottam. Valaki korbáccsal csapott a nyakam mögé. Nézd, véres . . . A lépcsőházra nem is emlékezem.

„A ködös utca népe sebesen gomolygott. Közülünk valók és közülük valók. Talán észrevettek, talán ránk is néztek. Ruhánk poros volt, a falhoz húzódtunk, a tetőkről ránk csurgott a víz. Gondoltak-e valamit? A mindig siető és mindig kíváncsi, látó, beszélő és alig érző, másokért tehetetlen pestiek.

„Én még soha nem bántottam senkit. Nem vártam, hogy is lehet. Olvastam, de csak úgy, mint távoli regényeket. Azt hittem . . . azt hittem . . . hogy szabad tanulni. Nem merem megírni . . . a bátyámnak . . . Brünne.”

Sírt.

Lépésünk, mint a beszéde, halk volt, lassú és bizonytalan. Egymás kezét fogtuk és indultunk a ködbe. Kik egymást sose láttuk. Zavartan és lehajtva kipirult fejünket. Szitáló esőben, ritka ködök alatt messzire csillogott a síkos trottoár. Az eget eltakarta egy ólomszínű felhő. Október öt.

Éli Cijon (régizsidó népdal)

עלי ציון

נעימה פשוטה

בנחור

I א - לי - צ - יון - ר - ע - רי - ה - ק - כ - מ - א
 II ע - לי - צ - יון - מ - א - ש - נ - ש - ב - א - ש - מ - א
 III ע - לי - צ - יון - מ - א - ש - ר - ה - א - ל - נ - ע - י - מ - י

ש - ה - ב - צ - י - רי - ה - ק - נ - כ - בתו - לה - ה - נ - ר - ה
 צ - א - נ - ע - ד - רי - ה - ק - נ - על - בי - את - מ - ה - ק - פ - י
 ש - י - ר - ז - מ - רי - ה - ק - נ - על - ה - מ - א - ש - ר - ש -

ש - ק - ע - לי - צ - ב - על - נ - ע - י - רי - ה - ק - נ
 א - ל - ב - תו - ק - מ - ק - ד - ש - ה - רי - ה - ק - נ
 ש - ק - ק - מ - מ - י - מ - י - מ - י - רי - ה - ק - נ

KRÓNKA. KÉSZEMLE

DR. KLEIN SÁMUEL: EREC IZRAEL

(Palesztina földrajza, tanintézetek és a nagyközön-
ség számára, héber nyelven írta dr. Klein Sámuel
érsekújvári főrabbi. Megjelent Bécsben a Menora kiadá-
sában.) A jeles szerzőnek eddigi tudományos működése,
melyet Erec Izrael földjének tanulmányozására szen-
telt, már régen felkeltették bennünk azt a reményt, hogy
szakavatott kezéből megkapjuk Palesztina rendszeres
földrajzát. Saphir és Perez munkái úgyszólván csak
előkészítői voltak dr. Klein újabb vállalkozásának, mely
most Palesztina újjáépítésénél valóban a legfontosabb
hiányt pótolja. Nem a régi Erec Izrael földrajzát nyújtja
csupán, de az ország talajának vidékenként változó mi-
nőségének és flórájának leírásával és megállapításával
alapozó munkája a jövő Erec Izraelnek is. Ebben
látjuk a főérdemét és érdekességét.

Az I. fejezet Palesztina természetes és történeti ha-
tárait adja, majd azokat a határokat, melyek közé a
csonka nemzeti otthont, a sanremói határokat szorította.
A II. fejezet szól Erec Izrael fekvéséről, természetes és
történeti beosztásáról a különböző uralmak változásai-
val. A III. és IV. fejezet az ország függőleges és víz-
szintes tagoltságáról számol be, gyakorlati szempont-
ból a mű egyik legfontosabb része. Az V. fejezet a régi
és az új közlekedési utakról nyújt felvilágosítást, de út-
mutatást adhatna a telepítés fontos munkájára és a
közlekedés fontos szempontjából, amennyiben éppen ez
mutatná a telepek irányításának módját, bár szerző ál-
láspontja szerint az újabb telepek teremtenek majd
újabb utakat. A munka legérdekesebb, VI. fejezetében
Erec Izrael városairól és községeiről szól. Először Jeru-
zsálem pontos történeti leírását, majd mai képét adja.
azután Juda és Benjamin, majd Efraim földjének, végül
Galileának és a Jordán vidéknek leírását kapjuk. A VII.
fejezet az ország éghajlatát, a VIII. flóráját, a IX. fau-
náját, a X. lakóit a különböző korszakokban tárgyalja.
Ez utóbbi fejezet szól az újabb kolóniák és telepek nagy-
ságáról, minőségéről és lakóinak számáról is. Erec
Izrael lakossága számának megállapításánál már nem
fogadja el az 1915. török népszámlálás eredményét, sem
az 1919. angol népszámlálását, mert kimutatható úgy az
arabok, mint a zsidók számának nagyobb szerű eltoló-
dása. Módszertani szempontból jobb szerettük volna az
utóbbi négy fejezetet a mű elején, az általános rész kap-
csán, úgy a múlt, mint a jelen tájékoztatása érdeké-
ben. A mű utolsó fejezete tudományos szempontból a
legértékesebb, valósággal forrásmunkája az egész mű-
nek, — lehetőleg pontos összeállítása mindazon helyek-
nek a zsidó- és világirodalomban, — meg az epitafiumok
újabb irodalmában, hol Palesztina földrajzi nevei előfor-
dulnak, a nevek helységeinek földrajzi megállapításá-
nak kapcsán. Ezt a tudományos részt azonban bizvást
hagyhatta volna abban a nagyobb tudományos munká-

Diadalkapu a palesztinai önkormányzó bevonulására Tel-Avivban.

ban való közlésre, melyet előszavában ígér, mert ennek
becsét sem az ifjúság, sem a nagyközön-
ség nem érti, éppen ezért nem is igen élvezheti. E különösebb részre
lesz módunkban visszatérni. A zsidóság hálájáról és
elismeréséről azonban érdemes szerzőnk biztos lehet.

Dr. Singer Leó,

JUHÁSZ MÓR

A Múlt és Jövő olvasói sokszor gyönyörködtek ver-
seiben és héber költőkből vett fordításaiban, de keve-
sen tudták, hogy Juhász Mór a poéta, a hebronista, ren-
dőrkapitány Kassán. És még kevesebben tudták, hogy
Juhász Mór mint meglelt férfi és többszörös családapa,
a mindennapi élet gondjaival küzdve fogott hozzá a
héber nyelv megtanulásához és annyira elsajátította a
modern héber irodalmat, hogy pompásan, metrikusan
és ritmikusan lefordította számos új héber költő verseit.
Közben a fájdalom poétává avatta. Nagytehetségű fia
elesett a háborúban és a megsebzett apai szív a költé-
szetben keresett megnyugvást és vigasztalást.

Juhász Mór poétája volt nemcsak a szavaknak, ha-
nem a tetteknek. Egész életét valami lélekemelő idealiz-
mus aranyozta be. Folyton munkában volt — másokért.
Megindító volt nézni, milyen önzetlenül tud cselekedni
és mennyire tud hinni az emberekben, mennyire képes
áldozni mindenkiért.

Juhász Mór tiszta zsidó lélek volt, amelyhez nem
birt hozzáférni a gólusznak semmilyen salakja. Tisztán
és makulátlanul szállt vissza a lélek ősforrásához.

Dr. RICHTMANN MÓZES: ZSIDÓ PACIFIZMUS A BÉKE GONDOLATA A BIBLIÁBAN

Irta: dr. Guttmann Simon abonyi főrabbi.

Kedves és követésre méltó dolog volt az abonyi hitközség részéről, hogy kiadta főrabbijának pályanyertes dolgozatát. A világháború elején a háború rajongói a zsidó bibliában csupa hadi vonatkozást kerestek, így például: a német evangélikus theologiai tanárok, akik eladdig az evangéliumot fölébe helyezték az ótestamentumnak, mert abban békés megalázkodás szelleme nyilatkozik meg az ótestamentumi harciassággal szemben, buzgalommal és lelkesedéssel kezdték magyarázni s értékelni a „hadi zsoltárokat“. A háborús évek folyamán azonban a békevágy erősödésével megváltozott az érdeklődés szemszöge és a bibliában a benne elbeszéltek sok háborút mellőzve, az örök béke hirdetőjét kezdték megint látni s 1916-ban az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat is ilyen pályakérdést írt ki. Ez adott indítást dr. Guttmann Simon munkájához, amely a békét a biblia erkölcsi világa egyik alappillérenek mutatja be. Előbb nyelvészetileg tárgyalja a kérdést s felvonultatja a békét kifejező „salom“ szógyök összes alakjait annak megállapítására, hogy a biblia a békét az élet legnagyobb javának tekinti. Majd áttér a tárgy történeti fejtegetésére és bizonyítja, hogy úgy a biblia történetírása, mint a törvényhozása, valamint a költészete a béke szellemének szolgálatában áll. Megható az egész fejtegetésen végigvonuló erkölcsi pathosz és a biblia felülmulhatatlan etikája tudatától telített meleg meggyőződés.

A bibliai béke kiemelésében bizonyos egyoldalúság veszélye fenyeget és ezért nem szabad elfelejteni, hogy a biblia elsősorban a zsidó nép életét mutatja be, oly népét, amely palesztinai rögén ezer éven át csak folytonos küzdelmek s önvédelmi harcok mellett tartotta fenn magát és így kénytelen volt hadi erényeket kifejteni s kifejezésre juttatni. Háborúkról szól az „Isten harcainak könyve“, valamint „a vitézség könyve“. Mindkettő elveszett és csak egy-egy idézet maradt belőlük, de az elveszés ténye nem a „zsidó génusz“ békés gondolkodását bizonyítja, — mint azt szerzőnk hiszi, — hanem a zsidó viszontagság egyik jele, mert valószínű, hogy egyik sem volt harciasabb Debora énekénél, amely igenis helyet foglal a szentírásban, sőt „az ének szombatján“ a liturgiába is be lett illesztve. Téves dr. Guttmann ama kijelentése, hogy a biblia nem ismeri „a szent háború“ fogalmát, mert Joél próféta felszólítja a népet: kadsu milchama (4. f. 9.) „hirdessétek szentnek a háborút“. Ez természetes is. Ha az ország védelméről van szó, akkor ez másképpen nem lehetséges egy élni akaró népnél. Ezért a régi zsidók hazafiasságára nem valami hízelgő, ha szerzőnk azt állítja róluk, hogy a honfoglaló harcokat is csak „milchemet chova“ köteleességszerű háborúnak nevezik. Pedig az igazság az, hogy a vallási parancs erejével bír, tehát: szent harcoknak is neveztetnek (milchemet miczva) s ha kezdődtek, akkor „a vőlegénynek a nászszobáját kellett otthagynia s bevonulnia“ — így rendeli a régi törvény.

Szerzőnk műve elsősorban a laikusokhoz fordul, de a szakköröknek is akar mondani valamit. A szakember azonban nélkülözni fogja a nyelvtudományi részben a többi sémi nyelvekkel való összehasonlítást, ami eredményes és hálás dolog lett volna. Nem találni benne például kiemelve a sunémbeli asszony és férje között lefolyt párbeszédet sem, holott ebben az asszony ama rövid kijelentése, „salom“ vagy azt jelenti: „Isten vedled“, vagy ezt: „hagyj békében“. (II. Kir. 4. 23.) Nélkülözzük továbbá a felhasznált irodalom (Cohen, Fried, Melammed, Klausner) pontosabb és szakkörökben szokásos megjelölését. Laikusoknak írt könyvben viszont egyes apodiktikusan odaállított bibliakritikai kijelentések, amelyek egyébiránt is gyengén vannak megindokolva (például amit az áldozati kultuszról és Salamon templomavató imájáról mond), csak zavarólag hatnak.

Kiragadhatnánk még egyes apróságokat a könyvből: laudator tempora peracta-t ír (33. l.) „laudator temporis acti“ helyett; Semaria eleste nem 919-ben volt (47. l.), hanem két évszázaddal később; Maleachi 2, 10 nem beszél az „emberiség“ egységéről. Mindez azonban nem szörszálhasogatás, hanem legyen jele annak, hogy érdemes a kis könyvet figyelmesen olvasni. Sajnáljuk, hogy szerző legalább egy függelékben nem fejtegette a talmudnak a békéről szóló tanításait; és nem állapította meg, hogy a különféle pacifista munkákban mennyi a zsidó szellem öntudatlanul is és hogy a zsidóknak a szociálista mozgalmakban való tekintélyes közreműködésében mennyiben lüktet az örök békét óhajtó és az ösöktől örökölt messiási hit. De elégedjünk meg azzal is, amit szerző nyújtott és óhajtjuk, hogy műve a Biblia iránti szeretetet ébressze minden olvasójában, mert a pacifizmus a célját nem fogja elérni soha és társadalmi intézményekkel nem létesíthető az állami béke, ha az egyéneket nem fogja áthatni a bibliai erkölcs.

A CSÁSZÁR

szeme az assyriológián is függ. Ha előrehaladnak az ásatások, nem lehetetlen, hogy a kiválasztott nép vesztíteni fog nimbuszából. Bár úgy volna Császár. Nekünk bizony már nagy teher a kiválasztottság. Úgy vagyunk vele, mint mikor egy csapat fiatal ember egy sportüzetben kiválaszt egy football-labdát s azt ide-oda rugja. Vajha egy új labdát találnának a népek és levonnék rólunk a kiválasztottság áldását.

De ha meg is találják az assyr kulturát, hol vesznek hozzá assyrt? Hová lett a büszke beszédű Rabsaké népe?

A történelmet nem emberek csinálják. Önmaga csinálja magát. Barátokat kell szerezni, nem ellenségeket. Salamon király kisebb népnek volt nagy uralkodója, de megmutatta, hogy lehet békével is uralkodni, csak akarni kell, de nagyon erősen.

A kiválasztott nép nem volt hátrányára a német kulturának; de hiszen ezt legjobban tudja maga a Császár. De nem mondja. A száműzetésében is büszke Császár sokat elmond és nagyon szépen, de sokat el is hallgat — még szebben. (b.)

A MULT ÉS JÖVŐ KULTURESTÉJE

A Mult és Jövő estélyei már évek óta nemcsak mint magas nivójú művészi teljesítmények, hanem mint a modern zsidó kultúra leghivatottabb és legeredményesebben propagálói is élnek a köztudatban. Egyik szempontból sem maradt el a megelőzői mögött; artistikus beállítása, értékes anyagú és ismét meglepetés-szerűen újakat hozó volt az október 29-iki est is. De a merész újba-kezdés és a sablon elhanyagolásának jogoságát fényesen igazolta a siker. Nem a telt ház és a tapsviharak sikerét értjük, hanem a lelkit is, melynek kulturhatása a legritkábbak közé tartozik. A „Berditsevi“ kabbalisztikus énekei ezekre a mélyenfekvő hűrokra pendítettek és Eisenberg operaénekes előadása alatt a szemekre kiülő áhítat-figyelem a legkiválóbb bizonyítéka annak, hogy az annyiszor lenézett, sőt kigúnyolt kemény jiddis nyelv és jajgatós gáluth-zene az intenzívebb felszínrehozásra nagyon is érdemes értékek közül valók. Német irodalmi stílus mezébe burkolt zsargon költészetet, de abszolút jiddis és népiesen játékos muzsikát szólaltatott meg Farkas Sándor operaházi tag is, míg az egyházi, klasszikussá tisztult héber versek és zenét Gottschall Recé-jének és Hasivénujának formájában Alpár Gitta és Havas Gyöngyike ihletett és hivatott művészettel vitte az érző és értő közönség elé. Alpár Gitta, Havas Gyöngyike és Farkas Sándor mutatták be Patai Józsefnek Dienzl Oszkár és Alpár Tibor által zenésített újabb dalait is. A „Messze Libanomból“ hajlékony melódiája, a „Mammon dalának“ klasszikus ereje, „A mi nászadalunk“ technikai szépsége s a régen ismert és népszerű költemény-szövegek jóelőre sejtetik, hogy az új számok mihamarább elindulnak Patai és Dienzl országos hangverseny-slágerévé emelkedett Sulamitjának diadalútjára. Patai „Mammon dalának“ tisztán költői erejét élesen domborította ki Fehér Arturnak a megzenésített dallal szemben tudatosan érdekessé játszott deklamálása is, mely a hallgatóságból elementáris erejű ovációt váltott ki, szintúgy mint Bialiknak a „Harang dalai“ közül való szuggesztív kisenevi látomása is. — És nemcsak a motívumokban, hanem a szereplő művészekben is újat és kiváló újat mutatott be az estély: Alpár Gittát és Szepes Lonnát. Alpár Gitta koloratúrájának egyelőre fel nem becsülhető értéke, Szepes Lonna gracióz szavalókészsége és kiválóképpen tánc-kompozícióinak eredetien kifejező, genialis volta két izmos tehetség elindulását jelenti a Nagy Karriet felé. Szepes Lonna kettős művészetén kívül: mint Bienstock főhadnagynak hatvanhárom sebesüléssel keresztülment és valamennyi kitérítéssel dekorált zsidó hősnek hitvese zsidó vallásra való áttérésével is az érdeklődés középpontjába lépett. Az estély meleg atmoszféráját még ízöbbé fűtötte a Wehner Géza zeneakadémiai tanár grandiózus orgonajátéka, Dienzl Oszkár és Gottschall karnagy kitünő kísérete és a vadászenekar keleti motívumokkal átszőtt zenéje.

K. A.

HAVI FOLYÓIRATUNK decemberi számához ezidén kimerítő tartalom- és illusztrációjegyzéket mellékelünk azoknak a példányaihoz, akik a folyóiratot összegyűjtötték, beköttetni szándékoznak és ezt kiadóhivatalunk-

B. Szepes Lonna.

kal tudatják. A nyolcoldalas tartalomjegyzéket díjtalanul bocsátjuk előfizetőink rendelkezésére. De a horribilis költségekre való tekintettel csak annyi példányt nyomtatunk, amennyire feltétlenül igényt tartanak. Ugyancsak december hó folyamán készítettünk természetesen korlátolt számban a régi minőségben és formában finom angol vászon bekötési táblákat is, melyek szintén a kiadóhivatalunknál rendelhetők meg.

A VIRRADAT ALKONYATÁRA

Négy esztendővel ezelőtt került ki az utcára. Négy esztendővel ezelőtt, mikor nagy recsegéssel összeomlott a monarchia és öszirózsák repültek a kalapok mellé. Öszirózsák szóródtak szét a pesti utca csatakos sarában. Izgalmas idők voltak és meg kell adni, a Virradat akkori csinálói ügyesen fűtötték, fokozták ezt az izgalmat. Szakács Andor, a „Magyarország“ korábbi szerkesztője, a lepedőnagyságú új hirlap szellemi vezére mérges kis köztársasági propagandát csinált. A Habsburg-ház tagjairól olyanokat írt, hogy manapság nem tudom hány esztendőt sóznának érte a cikkíró nyakába. Szóval erősen függetlenségi, erősen demokratikus, sőt köztársasági lapnak indult a Virradat és győzte is hanggal mindaddig, míg a kommunista szellemi termelés durva elefántlábával rá nem taposott a torkára, amit egyébként a többi lapokkal is megtett. A kommünnek végeszakadt és jött Friedrich, a lánchídi hős, vele együtt sajtófonőki minőségben pedig Szakács Andor, aki a demokráciáját valahol ott felejtette, helyette a legszélsebb reakció köpenyegét rántotta magára. A Virradat

volt a legdühöttebb ellensége mindennek, amit zsidónak vélt és az Uj Lapnak meg a szociálisták által Akasztófa Ujságnak elkeresztelt Népnak ugyancsak nagy fáradságába került, míg a Virradatot e tekintetben túlszárnyalta. A Virradatba írta Pázmándy Dénes bátyánk egészen egyéni felfogást mutató mélyenjáró talmudmagyarázatait, ily módon kápráztatta el széles tudásával az ámuló zsidóságot, mely nem ismert rá Pázmándy értelmezésében a talmudra. A kortársak hálátlanságára szomorú fényt vet az a körülmény, hogy Dénes mestert nem választották be a konkordancia tagjai közé. (Talan az utókor.) A Virradatba írta Anka János sajtóakadémiai tanár úr a híres „sziriai sakál” cikket, ugyanabban a számban dicsekedett el kitűnő Sipos Kamilló könyvtári tiszt és „túlbugzó” nyomozó barátunk a hőstettével, mely abban állott, hogy Szabó Ervin könyvtárigazgató korai halálát ő siettetette a feljelentgetéseivel. A sorsnak milyen végzetszerű játéka; ugyanazon anapon, mikor a Virradat e magas színvonalon álló száma megjelent, a Club-kávéház hősei aznap este löttek le az utcán több járókelőt. Fordult az idő kereke. Szakács Andor otthagya saját alkotását, a Virradatot, sőt, most már ismét demokratikus és függetlenségi érzésű. Legutóbb Szabados népbiztos egykori titkárja szerkesztette a lapot, de már mindez nem használt semmit, nem egészen négy évi tengődés után nagyot nyekkent és beadta a kulcsot. Sic transit gloria mundus, mondjuk a klasszikus költővel.

Nemsokára elfogy a makulatura is, a felkavart hullámok elsimulnak, mélyen alant pedig ott szendereg az elhunyt. A hullá, a bajcsináló, kútmérgező hullája.

(B. A.)

A „DOAR HAJÓM” CIKKE PATAI JÓZSEFRŐL

A Jeruzsálemben megjelenő „Doar Hajóm” nagy héber napilap irodalmi rovatot nyitott, amelyet „Az alkotó világból” (Meolam hajócer“) c. tárcasorozattal vezet be. Az első tárcát Patai Józsefnek szenteli, behatóan méltatja irodalmi működését és többek közt a következőket írja róla:

A fanatikus magyar chéderből indult ki, áthaladt különböző jesivákon, belépett Bacher, Blau és Guttmann professzorok rabbiszemináriumába és amikor irodalmi tehetsége isten kegyelméből való költő jeleit mutatta — fordítani kezdte a régi héber költészetet. Juda Halévit és társait, közben a magyar irodalom professzora lett Budapesten, megalapította magyar nyelven a világ legszebb zsidó folyóiratát, harcba szállott minden erejével a zsidó tradíciókért, a zsidóság kulturájáért és emberi jogaiért és dacolva a poklok hét kapuival, lankadatlanul harcolva a zsidóság ellenségeivel — odakünn és bent testvérei közt egyaránt, — magyarra tolmácsolta öt hatalmas kötetben az egész héber költészetet Kalirtól kezdve, Gordonon és Bialikon át a legfiatalabb héber költőnkig, Holderig.

Gyönyörűség remeg át lelkünkön ennek az öt kötetnek a láttára, kellemes és szívet megrázó. Kellemes, ha a fenséges munkára gondolunk és a meleg alkotó lélekre, amelyet ez a férfiú ezekbe a kötetekbe beleöntött. Mert Patai József, alkot az ő fordításaiban, teremt isten kegyelméből.

„Érdemes megbetegedni és magyar fürdőre utazni — mondotta egyszer nekem a boldogult Eleázár Ro-

keach, aki sokáig Magyarországon tartózkodott és megtanulta a magyarok nyelvét — érdemes megtanulni ezt a különös nyelvet, hogy elolvassuk a Cionidát és a Talmudistát Patai fordításában és szemtől szembe lássuk, mit jelent az fordítással teremteni egyik nyelvből a másikba.“

Gyönyörűség remeg át rajtunk ilyen tehetségnek láttán: Ime mivé fejlődhetik a „jesiva fiá”-nak ereje egy idegen nyelvben, hogy még az akadémia vénei is csodálkozó tisztelettel bólogatnak feléje.

És elszomorító ez az öröm. Búsító, ha arra gondolunk, hogy az ilyen tehetségek végre mégis csak mások ügyét, mások kulturáját szolgálják. Még ha dicsőséget szereznek is nekünk kívülről. Dicsőséget? — igen, így hittük mindnyájan az utolsó időszakban. Mióta Mendelssohn németre fordította a Szentírást — Patai professzor, mindig azt hittük, hogy ezek a dolgok nekünk becsületet, dicsőséget szereznek. Patai professzor s az ottani zsidógyűlölő kurzusig, amely ellen Patai a zsidó élet vártáján állva elkeseredett és győzedelmes harcot vezet, harcol ellene írásban, szóval, beszédekkel és cselekedetekkel, propaganda előadásokkal és forró, lángoló kulturestélyekkel, hogy a szenvedésben vonagló magyar zsidóság a Patai-estékben látja lelkének egyedüli menhelyét, a szent szentélyt, melyben üdülést és felfrissülést talál az elnyomatások zürzavarából. És Patai a költő, boldogan látja, hogy a zsidóság lassan-lassan önmagához menekül vissza és ábrándozni kezd a szabad felvilágosodott Erec Jisraelről is. Boldog egyrészt, de másrészt elmerül a maga tragédiájába, számot vet önmagával és a boldogságot magától távol találja. Az ötkötetes héber-magyar Antológiával együtt, amelyből szent lelkesedés és izzó zsidóság árad, — ezt írja nekem:

„Igaz örömmel és zsidó boldogsággal olvasok a te galileai irodalmi estjeidről és felvillan képzeletemben, milyen szép volna, ha én is ott, — ott dolgozhatnék és résztvennék zsidó munkában Erec Jisraelben. Végre végre egy ilyen irodalmi est ott! . . . És borzasztó, ha arra gondolok, hogy az ember elpazarolja véréit és velejét, ifjúságát és munkaerejét és elérni valamikor azt, hogy zsidó munkát végezhessek Izrael földjén — szinte lehetetlenségnek látszik előttem. Borzasztó!“

Valóban: borzasztó, borzasztó, dacára annak, hogy végül most is értünk harcol, dacára annak, hogy sikerült most. — most a kurzus uralma alatt! — látni és hallani a legnagyobb nem-zsidó operaénekeseket és a legnagyobb nem-zsidó színművészeket, amint a Mult és Jövő kulturestjein héber költőket szavaltak és zsidó énekeket daloltak, — mindennek dacára fáj a zsidó költőnek, hogy véletlenül más nyelv költője lett és átülteti nem a magyar irodalmat héberre, ahogy szerette volna, hanem fordítva: gazdagítja a magyar nyelvet és irodalmat saját alkotásaival és a héber költők átültetésével.

És én olvasom az ő csodálatos és gazdag zsidó költészetét magyar nyelven és elgondolom: Valóban ne érhetné el a mi Patai Józsefünk, — akinek első könyve héber verseskötet („Sasueé Alumim“) volt. — valóban ne érhetné el ő és sok-sok vajudva bolyongó sorstársa, hogy végre-végre reáborulhasson az anyaföld keblére, amely várva-vár reája? — És hogyan hagyja el a keserves vártát, amely egész tehetségét és minden erejét követeli, hogy megvédelmezze Izrael goluszbeli maradékát?

CORSO
divatszalon

A Hölgyközönség figyelmébe! Ha Pestre jön — ruha-
szükséglete beszerzése előtt nézze meg legujabb divatmodelljeinket

Malek és Havas női divatterme
Budapest, V., Eötvös-tér 2. sz. (Ritz-szállóval szemben).

Angol, francia
ruha- és kalap-
modell külön-
legességek

PIECHNIK ÉS MECHTL

HÖLGYFODRÁSZTERME

Budapest, IV., Váci-utca 8. félemelet

TELEFON 31.

Czégünk különlegessége.

Különlegességi ház

parókák és transformációk

Díjtalan kipróbálás.

Legujabb divat.

GRAMOFON

a legnagyobb választékban

HANGSZER-
OTTHON

FEKETE MIHÁLY

gramofon- és lemez-osztályában

BUDAPEST, VIII., József-körut 9. szám.

Hölgyek
figyelmébe!

HYGIEA

BUDAPEST, IV., ESKÜ-UT 6.
FRIEBERT FERENC ÉS TÁRSA
KLOTILD PALOTA.

Női kiszolgálás.

NŐI egészségügyi, testegyesítő és
betegápolási cikkek.

Fűzők-, has- és csipőszorítók, melltartók
legtökéletesebb gyártása.

Ujrendszerű haskötők méret szerint.

Sérvkötők, gummiharisnyák.

**TRANSYL SZÖNYEGJAVÍTÓ
ÉS SZÓVÓÜZEM**

Budapest, VII., Vörösmarty-utca 20

Vállalja perzsa és másfajta szőnyegek javítását, mosását és
új szőnyegek készítését. Esti tanfolyam tanulók részére.

Kertész
NŐI DIVATHÁZA
BUDAPEST
IV. VÁCI-UTCA 8.

bluzok, ruhák,
pongyolák, felöltők,
szőrmeárúk, fehérműek

GLORIA KÉZIMUNKA ÉS KELENGYEHAZ

BUDAPEST, VIII., BAROSS-UTCA 86. SZÁM

*Függönyök, ágyterítők, menyasszonyi kelengyék mérték szerint karácsonyi olcsó áron.
Gobelin-képek, műselymek és gyapjufonalak nagyban és kicsinyben.*

Férfiöltönyt vagy raglánt 18 000 koronától készitünk finom szövetekből, hozott szövetekből olcsón elvállalunk
MODERN SZABÓSÁG VI, Podmaniczky-utca 11. I. emelet

Fényképezőgépek RADÓ
színházi- és prizmás távcsövek Egyetem-tér 5.

MENYASSZONYI KELENGYÉK SZÉKELY JENŐ, IV., Kammermayer Károly-u. 2.
GYERMEKFEHÉRNEMÜEK Szervita-tér, sarokház. Telefon: 45-75

Barmicvo- és nászajándékul könyvet és zeneművet RUZITSKA O.-nál vegyünk. Károly-körút 9 Használt könyvet veszünk.

Női kalapok
elsőrendű
anyagból

Brachfeld

Sport- és autó-sapkák
Női-divat különlegességek

IV., Kigyó-utca 5. szám Klotild-palota Váci-utca sarkán.

KERTÉSZ JÓZSEF SZÚCS

BUDAPEST, IX., ÜLLŐI-UT 9.
(Kalvin-térnél)

SEÁLSKIN-, NUTRIA- ÉS VAKOND-
KABÁTOK, FEHÉR ÉS SZÜRKERÓKÁK
NAGY VÁLASZTÉKBAN ELŐNYÖS
ÁRAK MELLETT.

SLOVAK PEDICURE-SPECIALIST
Fagykezelés – Frostbehandlung
Elsőrangú hölgyfodrászat és arcápolás
BUDAPEST, IV., Türr István-utca 8. Váci-u sarok.

*B*ájos kabátkülönlegességeket, touetteket francia
B.chikkel készitek jutányosan elsőrendű anyagokból
Siegfried női divatszalon
Váci-utca 22, félemelet 6.

Szőnyeget és butort vesz és elad
Fischer Vacuum
VII., Dob-utca 90, saját ház.

Maison Izsák női divatterme
IV., Hajó-utca 12-14.
Angol és francia toiletteket készít hozott anyagból is.

KOLBEN MARGIT Budapest, IV., Haris utca 1.
(Váci-utca 30.)
Telefon: 166-65. Blúz- és pongyola-különlegességek.

WEITMANN
HÖLGYFODRÁSZ

Pollák Szerén
NŐIKALAP-DIVATTERME BUDAPEST
IV. HARIS-BAZÁR 3.

BUDAPEST, IV.,
RÉGI POSTA-UTCA 11
Telefon 118-71.

Lehrer szőrmeháza Budapest, IV. ker.
Váci-utca 25. szám.

TELEFON 84-85 A legkiválóbb izlésnek megfelelő szőrmemodellek és szűcsmunkák szakszerű elkészítése. Alakítások a legújabb modellek után készülnek.

ADLER szücs
VI., KIRÁLY-UTCA 94

ALASKA-RÓKA, SZÜRKE FARKAS, SZÜRKE RÓKA
ÉS SZÖRMEKABÁTOK LEGJUTÁNYOSABBAN.

Pock Károly

VI., ANDRÁSSY-UT 19. SZ.
(PETŐFI-UTCA SAROK)

Modern parókák, transformációk és mindenféle hajmunkák a legjobb és legdivatosabb kivitelben jutányos árban készülnek. Speciális hajfestés.

JAKOBI G. LAJOS Telefon: 153-94-

URI SZABÓ Budapest, VI., Podmaniczky-utca 6

NEUMANN FANNY

BUDAPEST, VII., ERZSÉBET-TÉR 19. SZÁM.

NŐI RUHA DIVATSZALON

Készít angol es francia toiletteket a legkényesebb igényeknek megfelelően eredeti modellek után.

Nem cserél! Nem szakít!

Gallérjait, frakkingeit és fehérműit a „KIRÁLY” gőzmosó-dában tisztíttassa.

A legkényesebb igényeket is kielégíti.

VII., Király-utca 15. IV., Magyar-utca 6.
VII., Dohány-u. 20. VIII., Baross-utca 92.

SCHEINER ILONA

BUDAPEST V., BÉCSI-UTCA 8. SZ.

Telefon
175-25

*Női kézimunka és rajzműterem.
Mindennemű kézimunka-anyag
nagy választékban.*

Salon de Coiffure „Dorján”

Különleges walesi paróka modern készítése.

Ondolálás. Hajfestészet. Kosmetika. Arcápolás.
Modern hajmunkák.

NAGY ADORJÁN

BUDAPEST, VII., ERZSÉBET-KÖRUT 15. SZÁM.

Szabászati

és női kalapkészítő-iskoláimban szabni, varrni kalapot készíteni tanítok. Magántanulásra szabászati tankönyvem. Kalapkészítést olcsón vállalok.

GEIGER ETEL
KÁROLY-KÖRUT 10. SZ.

*Kesztler Jenny fűzőterme és
Büchler Hermin női divatterme*

Budapest, IV., Bécsi-utca 5. szám.

EHRENFEST IRMA
IV., PARNÖVELDE-UTCA 8. I. 5.

*Elegáns kosztümök, köpenyek, ruhák, blúzok
állandóan dús választékban.*

KOVÁCS ANNA elsőrendű női ruha-divatszalon

TELEFON: Budapest, IV., Haris-bazár 5.
160-48. II. emelet 2.

Ékszerter, aranyat, ezüstöt vesz, javításokat elfogad

KLEIN ADOLF, BUDAPEST, VII., DOB-UTCA 3.
Károly-körut mellett.

Lady Divatművészeti Műhely
IV., Szerb-u. 8. Tel.: József 102-37.

KÉSZIT: Művészi kivitelben utcai, házi, estélyi, tánc, színpadi ruhákat, köpenyeket és jelmezeket használt anyagból is.

Salamon Nővérek NŐI DIVAT-TERME
BUDAPEST, IV., VÁCZI-UTCA 15. SZÁM

Brilliánsokat,

gyöngyöket, ékszereket mindenkinél drágábban vesz SZÉKELY EMIL ékszerüzlete Budapest, VII., Király-utca 51. Teréz-templommal szemben. Cimre tessék figyelni! Telefon: József 105-35.

VERES MŰVÉSZI GYERMEK-FÉNYKÉP SPECIALISTA

MŰTEREM: BUDAPEST V., HARMINCAD-UTCA 3. TELEFON: 135-70.

Paralla Boriska nőruha-szalón

Budapest, IV., Váci-utca 5. szám

Feljárati: IV., Türr István-utca 9. szám III. em. 1.

BAUERNE különlegességi fűzőterme

Budapest, IV., Harmincad-utca 4.

Menyasszonyi, estélyi toilettek, belépők kölcsönbe kaphatók Felöltők, kosztümök alkalmi árban készen és mérték után. VII. Almásy-u. 4. Dohány-utca sarok. **Steiner.**

Gyorsan járj, tovább érh
ennek titka ennyi:
Siers a cipődre
Berson sarkot tenni.

"OTTO" VACUUM MEGÓVÓ VÁLLALAT

Cégtulajdonos: ROSENFELD OTTÓ

Budapest VII. Sip-utca 7. sz. Telefon József 125-25.

Szőnyegjavító-, mosó- és himző-osztály házi kezelésben.

Elvállal szőnyegek javítását, perolását és mosását — Függyönyök, szőmek és mindennemű szőnyegek megóvását és molyirtását. — Szőnyegek vetele és eladása. — Mérsékelt árak.

LUSTIG ÉS NEMÉNYI FONDÉE 1883.

Műhimzési intézet, rajz-műterem BUDAPEST, IV.

Ő Felsége a királyné elismerő okmánya. BÉCSI-UTCA 9.

ROSENBACH KATICA TELEFON József 115-32

ELSŐRENDÜ FRANCIA ÉS ANGOL NŐIRUHADIVATSZALON

Budapest, VII., Károly-körut 9. sz. II. emelet 8. ajtó Vidékiek soronkívül szolgáltatnak ki.

ALTMANNÉ és WEISZ ILONKA

Hozott anyagból készítünk angol és francia toiletteket és kosztümöket.

NŐI DIVATTERME BUDAPEST WESSELÉNYI-U. 60 III. em. (Lift) Telefonszám: József 9-95.

† THERAPIA † NAGYMEZŐ-UTCA 14. (Szerecsen-utca sarok)

Különlegességi szaküzlet: Haskötők és sérvkötőkben Hygien. cikkek nagy raktára.

Maison LICHTENSTEIN

angol és francia nődivat-terme

Eredeti modellek.

BUDAPEST, IV. Irányi-utca 15. II. 6.

BÉKÉSSY MÁRIA és VASZARY SAROLTA NŐI DIVATSZALONJA

Budapest, IV., Szerb-utca 8. (a kapu mellett balra) KÉSZIT: Angol és francia kosztümöket és ruhákat, estélyi toiletteket, köpenyeket, blúzokat, stb. Elvállal átalakításokat is a legújabb divat szerint, a legjutányosabb áron.

Maison de Fourrures Szakképzett külföldi szűcsmester

BREUER S. BUDAPEST, V., Erzsébet-tér 19. SZŐRME MEGÓVÓ INTÉZET.

NÓIKALAP-TEREM FÜRST IRÉN V., DEÁK FERENC-UTCA 10 I. EMELET.

BLUZOTTHON

PRINCZ SÁNDOR, BUDAPEST, VII., KIRÁLY-UTCA 23.

RUHÁK, BLUZOK, PONGYOLÁK, ALJAK — mélyen leszállított árban —

Kitűnő mosó délainbluz K 220, mosó flanelbluz K 280 Jó minőségű szövetalj K 490, flanelpongyola K 690

FIGYELEM!

E lapra hivatkozók nagy árengedményben részesülnek.

GROSZ ÉS BODNÁR SZŰCSÖK BUDAPEST, VI. SZONDY-UTCA 9.

SZŰCS- ÉS SZŐRMEÁRUK nagy választékban. Női szőrmekabátokban specialisták. Javítások és átalakítások jutányosan eszközöltetnek.

TELEFON

BUDAPEST

0-UTCA 11 **BORDYFIMRE** SZŰCSM

FIATALOS ÜDE ARCBŐRT

varázsol elő 10 nap alatt és eltávolít minden teinthibát, u. m.: mitesszer, pattanás, sárgafolt, orrvörösség, ránc, likacsos, hervadt, petyhüdt bőrt a dr. Kayserling-féle „Hyvarjon” szépitőszert. A kúra egyszerű, otthon végezhető, minden feltűnés nélkül. Befejezése után az arc bőr ragyogó szépségben, gyermeki üdeségben és tisztaságban pompázik. Egy adag 170 K. Vidékre postaköltséggel és adóval 190 K. Csak Hyvarjon liliomtejszappant használjon, ára 60 K. Postai rendelések Hyvarjon gyár főraktárához: Gross Antal, Budapest, József-körút 23. szám alá intézendők. Budapesten kapható: Török József gyógyszerár, Király-utca 12, Kartschmaroff drogéria Rákóczi-út 50 és Erzsébet-körút 1. Róna drogéria, József-körút 50., Seitz drogéria, Népszínház-u. 29., Opera gyógyszerár, Andrassy-út 26., Rainer J. és Társa, Corvin-tér 6., Fischer drogéria, Jászberényi-út 10., Fehérkereszt drogéria, Teleki-tér 1., Nemzeti opera drogéria, Andrassy-út 15

ÉKSZERÉSZ, ARANY- ÉS EZÜSTMŰVES

ADLER J.

VESZÉK gyöngyöt, briliánsokat s mindennemű nemesköveket vagy platinát, aranyat és ezüstöt a legmagasabb árban.

Műhely és raktár: Budapest. V., Dorottya-u. 10. Telefon: 37-19.

SZÁNTÓ JÓZSEF SZŐRME-ÁRUHÁZA

BUDAPEST, VII., KLAUZÁL-TÉR 7. SZÁM
Klauzál-utca sarok. Telefon: József 128-29.

Hajszálakat

hölgyek arcáról, karjáról végleg kiirtja felelősséggel Pollák Sarolta, Andrassy-út 38, I. Miracle hajeltávolító szer szétküldése utasítással. Szépségápolás. Szemölcsirtás

Paplant

minden minőségben és kivitelben legjutányosabban **Blau-nál**
VII., Király-utca 19. Telefon: József 128-59

SCHWARCZ IZIDOR szűcsmester

Budapest, IV., Gróf Károlyi-u. 28. Múzeum-körút sarok
Készít rendelés szerint és raktáron tart mindennemű szőrmeárut. // Elfogad javításokat és átalakításokat.

Hölgyfodrász

MANICÜR, HAJFESTÉS
ártalmatlan növény török-pasztával, „HÄNNE“-vel.
KOSMETIKA.

A szépségápolást elsősorú megbízható munkaerők végzik.

KRÁNITZ A.

IV., Párisi-utca 5. szám, a főpostával szemben.
Telefon 122-58.

FENYŐ ÉS BOZSIN

SZŰCSMESTEREK SZŐRMESZALONJA
BUDAPEST, IV. VÁCI-UTCA 10. I. EMELET
TELEFON 61-66

Saját gyártmányu szűcs- és szőrmeárut a legnagyobb választékban.

ÁTALAKÍTÁSOK.

TELEFON

61-66

Szőrmetárgyak nyári megóvása jótállással.

Szőnyeget, régiséget

vesz, elad

STERNBERG, DOB-UTCA 24.

Hálósobákat

ebédlőket, uriszobákat, szalon- és klubgarnitúrákat, konyha- és előszobaberendezéseket legmérsékeltébb árban szállít

Sándor Ignác butoráruháza, Dessewffy-utca 18.

LACZKÓ JANOS

cipésmester
VI. Rózsa-u. 51-53

Készít angol és francia cipőkülönlegességeket és angol lovaglósizmákat a legújabb divat szerint, jutányos árak mellett.

KOMAROMI HARISNYAÁRUHÁZ

KÖTÖTT KABÁTOK, JUMPEREK NAGY VÁLASZTÉKBAN.

VI., NAGYMEZŐ-UTCA 14.

Andrassy-út mellett.

MINDENKINÉL
OLCSÓBB A

GLÜCK ÁRUHÁZ BUDAPEST, KIRÁLY-UTCA 33.
FÉRFI-, NŐI SZÖVETEKBE, SELYMEKBE ÉS MOSÓKELMÉKBE.

Maison Heim BUDAPEST,
IV., Deák Ferenc-u. 19.
Elsőrendű párisi modellek készítő-
ben, köpenyekben és toálettekben.

HATSCHÉK és FARKAS
BUDAPEST, IV., KÁROLY-KÖRÚT 26

SZEMÜVEGEK,
ORRCSIPTETŐK,
orvosi receptre is

**OPTIKAI
CIKKEK**

Teljes mozgószin-
ház berendezések.

Kérje legújabb meg-
jelent árjegyzékünket.

TELEFON:
József 102-86.

**Juszt László
és Gyula**

villanyerőre berendezett
optikai szakintézet.

JUTÁNYOS ÁRAK.

Budapest, IV., Múzeum-körút 13. sz.

Feltétlenül
jószabású

FÉRFIRUHÁKAT

kizárólag angol szövetekből elsőrendű
kivitelben készít mérsékelt árak mellett

Szombat és
ünneppnap
zárva.

GROSZ LIPÓT férfiszabó
Budapest, V., Vadász-utca 15. szám

TELEFON:
107-73

ROSSZ SZABÁSÚ RUHÁKAT
jutányosan átalakítok és fordítok.

Pollák Gizi és Margit nőikalap-
terme
IV., Aranykéz-utca 4. III. emelet 24.
Legújabb párisi modellek. Alakítások és javítások a
legutolsó divat szerint és a legjutányosabban.

LISZTES JÓZSEF
SZÜCSMESTER
BUDAPEST, IV.,
VÁCZI-UTCA 46.

Ajánlja saját műhelyében készült, dúsan felszerelt
kész szőrmeárúraktárát. Mindennemű szőrmeárú és
téli ruhák nyári gondozásra elfogadtatnak.

Szőreltávolítás hölgyek
arcáról,
karjáról és egyéb kellemetlen szőrök

„RAVISANT” hajeltávolítóval érhető el rövid
használat után. Teljesen kikapcsolja a szálakat
s káros nyomokat nem hagy hátra, amiért fele-
lősséget is vállalok Hidegen használandó. Vi-
dékre diszkrét szétküldés használati utasítással.

Ára 200 kor. Botár Regina Arcápolási
Intézet, Budapest, VII., Erzsébet-körút 34.
A legjobb szeplőkrém is kapható. Keze-
lés egész nap. Kapható „Szold” gyógy-
szertárban, Budapest, V., Hold-utca 21.
Báthory-utca sarok.

Maison Margit BUDAPEST, IV.
Váci-utca 20.
angol és francia nődivat-terme Telefon: 140-62.
A legújabb párisi modellek állandó bemutatása. Hozott anya-
gokból megrendelések jutányosan vállaltatnak: Vidékiek soron-
kívüli kiszolgálásban részesülnek.

Telefon hívó 81-53

Hirling József
kártyos és díszítő, műipari lakberendező,
Budapest, IV., Kiglyó-utca 4-6 félemelet.

EISERNÉ ÉS SZULMERNÉ
BUDAPEST, VI., DESSEWFFY-UTCA 5. I. 9.

Ruhák, kabátok és fehérneműek.
Legújabb párisi gyermekruha model-
lek. Hozott anyagból is készítünk a
legjobb és legizlésebb kivitelben

TELEFON
128-74

A Remény illusztrált zsidó ifjusági folyóiratban most jelenik meg
Székely Nándor diákregénye

Szerkeszti: DR. MOLNÁR ERNŐ.

Előfizetési díja egész évre 1200 korona.

Forgács Mikit kicsapják.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: IV., Magyar-utca 3.

Telefon: 96-30

Korvin Testvérek könyvnyomdája, Budapest, Révay-utca 14. Telefon 14-32.